

INGA NYA PENGAR
GU Holding
drar nitlott

TYSTAD KRITIK
Matematiker trotsar
ledningen

RAPPORT FRÅN BERKELEY
Doktorander trivs
i stjärnmiljö

GU JOURNALEN

NYHETER FRÅN GÖTEBORGS UNIVERSITET

Hälsobudskap går hem

Modernisering behövs

AUTONOMIUTREDNINGEN under ledning av Daniel Tarschys, professor i statskunskap, föreslår omfattande förändringar av ledningen och styrningen av svenska lärosäten. Enligt förslaget ska universitetet och högskolorna inte längre vara statliga myndigheter. I stället ska de ha en betydligt självständigare ställning. De ska till exempel kunna äga student- och forskarbostäder, ingå avtal, starta företag, ta emot donationer och ha chefer och styrelseledamöter som inte är svenska medborgare.

Som alltid finns både bra och dåliga förslag i utredningen och vissa delvis omtumlande. Förändringarna är emellertid inte nya. Motsvarande arbetssätt finns redan eller är på väg att genomföras i många länder. Jag räknar med att denna viktiga fråga kommer på remiss. Då får vi möjligheter att lämna synpunkter. Detta är endast en första reflektion över utredningen.

Att de svenska lärosätena inte är egna juridiska personer innebär stora begränsningar i handlingsfriheten. Om en högskola vill genomföra en förändring kräver detta ofta godkännande av regeringen. Eftersom mycket lite av universitetets och högskolornas verksamhet är myndighetsutövning föreslår utredningen en ny offentligrettslig organisationsform som kallas självständiga lärosäten.

Genomförs förslagen kan universitet och högskolor bilda bolag, stiftelser och ekonomiska föreningar. Likaså blir det möjligt att teckna avtal med andra juridiska personer som andra lärosäten, myndigheter eller företag.

Utredarna vill också förenkla lagstiftningen. Reglerna om examination och tillträde till högre utbildning ska finnas kvar av den nuvarande högskoleförordningen. Regleringsbrevet försvinner. Istället ska staten och lärosätena ingå

fleråriga avtal. Statens finansiering ska fortsätta som hittills.

Om utredningens förslag blir verklighet får ett lärosäte ansvar för verksamhetens ledning och hur den organiseras. Det innebär att högskolorna får en styrelse vars ordförande och majoritet utses direkt av regeringen och inte som nu på förslag av rektor. Styrelsen kommer att utse rektor efter samråd med regeringen. I dag utser regeringen rektor på förslag av styrelsen.

Avsikten är att det ska finnas minst ett kollegialt beslutsorgan för utbildning och forskning. Detta organ ska utse en valberedning som lämnar förslag till styrelsemedlemmar. Finns det flera kollegiala organ ska dessa tillsammans utse valberedningen. Studenterna ska även i fortsättningen ha rätt till inflytande på alla nivåer inom organisationen.

UTREDNINGEN VILL OCKSÅ öka rätten till kompletterande extern finansiering, vilket bland annat förbättrar möjligheterna till att ta emot donationer. Samtidigt förväntas de skattemässiga villkoren bli fördelaktigare för donatorerna.

Lärosätena behöver ha ett eget kapital som ökar deras kreditvärdighet och möjligheter att agera. Om de inte har denna kapitalbas riskerar självständigheten att bli en halvmesyra. Därför vill utredarna överföra Akademiska Hus till högskolorna. Detta kan ske genom att ett holdingbolag bildas som lärosätena äger gemensamt.

Det kommer heller inte att finnas några centrala regler om till exempel anställning och beföring av lärare. Om utredarna får sin vilja igenom kommer lärosätena att besluta om detta.

Det finns ett stort behov av modernisering och förenkling av vår verksamhet. Jag tycker till exempel att det är mycket

positivt om vi själva får ta ansvar för anställningsförordningen när det gäller lärare. Som det är idag är det ibland så omständligt att en tilltänkt innehavare hinner få ett annat jobb innan processen är slutförd. Detta är inte ovanligt när det gäller utländska sökanden.

Det är naturligtvis också positivt om den externa finansieringen underlättas och om donatorerna får fördelaktigare skattevillkor.

DÄREMOT ÄR JAG mer tveksam till att göra universitet och högskolor till ägare av Akademiska Hus. Jag förstår tanken med att på detta sätt öka våra ekonomiska muskler, men jag ser samtidigt risker med förslaget. Vad händer om ett universitet eller en högskola vill göra en större fastighetsinvestering? Kommer alla då att ställa upp solidariskt eller kommer man att försöka stoppa förslaget av konkurrensskäl? Konfliktrisen är uppenbar.

Jag tycker heller inte att förslaget om att styrelsen ska tillsätta rektor är bra. Det skulle sänka den akademiska ledningens status. Jag anser att rektor för ett lärosäte även i framtiden ska tillsättas av regeringen.

Så är det återigen dags att tacka för de många goda insatser som gjorts under det gångna året. Jag önskar er en riktigt god jul och ett gott nytt år.

Pam Fredman

redaktionen

IBLAND KAN MAN fundera över hur mycket man har skolats i ett visst vetenskapligt tänkesätt och hur öppen man egentligen är för nya perspektiv på tillvaron. Världen runt omkring förändras men är vi beredda att ändra oss vi själva?

Ett exempel på gränsöverskridande kunskap är nätverket och tidningen för motståndsstudier som hittills samlat 250 forskare från hela världen och från olika discipliner. De traditionella akademiska fälten har hittills mest varit fokuserade på hur staten skapar makt och hur den sociala ordningen upprätthålls. Här gör man tvärtom, undersöker motstånd och vad som driver människor att protestera mot orättvisor. Varje dag opponerar sig människor på olika platser i världen mot makten och utmanar samhället. Studiet av de här fenomenen kräver ett tvärvetenskapligt förhållningssätt, som

väcker nyfikenhet men också provocerar. Det intressanta är att tidskriften drivs helt ideellt.

Det finns också goda exempel på personer som vägrar inordna sig i de strikta vetenskapliga fälten. Exempelvis vill Henrik Otterberg, som har gjort ett stort imponerande studium över djurens kulturhistoria, gärna att olika vetenskaper möts. Att naturvetare lär sig av humanister men, inte minst lika viktigt, att humanister lär sig fysik och biologi, är bara berikande. Poängen är att man på så sätt ökar förståelsen för människans villkor. Han ifrågasätter dessutom vår antropocentriska hållning, att människan med självklarhet står över djuren. Yrvaket har vi insett att vi är en del av den natur vi håller på att förstöra. Vilket ansvar har vi egentligen för att många av våra djur är utrotningshotade?

Även om vi inte kan förändra världen, kan alla agera i det lilla, i vardagen.

Fysikern Peter Apell bidrar med sina erfarenheter från USA och Spanien, där han i all anspråkslöshet ätit lunch och diskuterat med kollegor från helt andra discipliner.

Han har nyligen dragit igång Chalmers Open Journal of Student Research som är en webbtidskrift där handledare och studenter vid olika lärosäten kan föreslå publicering av de bästa arbetena. Det är ett intressant initiativ som leder till större öppenhet och till att ny kunskap når ut.

Vi välkomnar er alla att höra av er till redaktionen med artikelförslag eller bidrag till fria ord.

Och så önskar vi god jul och gott nytt år!

Allan Eriksson
Eva Lundgren

GUJ

december

GU JOURNALEN ÄR EN PERSONAL- OCH NYHETSTIDNING
FRÅN GÖTEBORGS UNIVERSITET

chefredaktör & ansvarig utgivare

Allan Eriksson/Tel: 786 10 21
allan.eriksson@gu.se

redaktör & stf ansvarig utgivare

Eva Lundgren/Tel: 786 10 81
eva.lundgren@gu.se

frilansreporter

Kajsa Asklöf/Tel: 0706-51 59 50
kajsa.asklof@telia.com

fotograf och repro

Johan Wingborg/Tel: 786 29 29

grafisk formgivning & layout

Anders Eurén

medverkande skribenter

Viveca Bladh, Annalill Nilsson, Enrico Tiozzo, Mette Axelsen, Peter Apell och Stefan Lemurell.

korrektur

Robert Ohlson, Välskrivet i Göteborg

adress

GU Journalen, Göteborgs universitet
Box 100, 405 30 Göteborg

e-post

gu-journalen@gu.se

internet

www.gu-journalen.gu.se

tryck

Geson Hylte Tryck

upplaga

6 400 ex

utgivning

7 nummer/år. Nästa GU Journalen utkommer i mitten av februari

manusstopp

26 januari 2009

adressändring

Gör skriftlig anmälan till redaktionen. För obeställt material ansvaras ej. För ej signerat material ansvarar redaktionen. Citera gärna, men ange källan. ISSN 1402-9626

omslag

Lauren Lissner, professor i epidemiologi
Foto: Johan Wingborg

Regnr 5-00226

GÖTEBORGS UNIVERSITET

innehåll

- 3 Har regeringen glömt GU Holding?**
60 miljoner satsas på innovationer, men Västsverige får ingenting
- 4–5 Förtroendekris**
På institutionen för matematiska vetenskaper litar man inte på fakultetsledningen
- 6–7 Är Lund bättre på forskning?**
Resultat i Linnéstöd: LU–GU, 14–2
- 8 GU satsar internationellt**
Solidaritet och rättvisa kan bli en profil
- 9 Nytt centrum för global hälsa**
Vaccinationer och fältarbete ska hjälpa de fattigaste
- 10–11 Nya rön om tomten**
Färdas 60 gånger ljudets hastighet, visar ny forskning
- 12–14 Folkhälsoexpert**
Lauren Lissner på jakt efter fetmans orsaker
- 15 Doktorander jobbar gratis**
Orättvist, menar Karin Friberg Heppin
- 16–17 Reportage från UC Berkeley**
Fyra doktorander om sin tid vid ett av världens bästa universitet
- 18 Fight the power**
Join the network of resistance studies
- 19 Diaries from the war**
Sabine Grenz, post-doctoral student, wants to understand people's minds and attitudes
- 20–21 En djupdykning i djurens idéhistoria**
Henrik Otterberg har ägnat tio år åt Bernströms bestiarier
- 23 Våga bryt dina lunchvanor!**
Fysiker Peter Apell inbjuder till intellektuellt lunchsamtal
- 24 Studentrevolt mot nedskärningar**
Enrico Tiozzo analyserar den italienska krisen

Orättvis satsning

Regeringen satsar 60 miljoner kronor på innovationskontor och holdingbolag över hela landet. Men Västsverige får inte en krona.

Nu protesterar universitetets ledning hos regeringen.

I FORSKNINGSPROPOSITIONEN framhålls innovationer och entreprenörskap som viktiga förutsättningar för Sveriges framtid. Därför föreslår regeringen nu sju innovationskontor i olika delar i landet, varav ett på Chalmers. Men Göteborgs universitet, som sedan 1994 har ett holdingbolag, blir utan. Och därmed får det inget nytt kapital.

– Den här delen av propositionen verkar ha skrivits väldigt snabbt utan att man satt sig in i förhållandena här i Göteborg, menar prorektor Margareta Wallin Peterson, som är styrelseordförande för GU Holding. Vi har ett gott samarbete med Chalmers så egentligen ser vi inget problem med att ett innovationskontor placeras där. Men problemet är att de särskilda pengarna som följer med satsningen varken kommer att hamna på Göteborgs universitet eller på Chalmers. Och det kan väl inte gärna vara regeringens önskan?

BAKGRUNDEN ÄR ATT i förra forskningspropositionen bestämdes att 60 miljoner kronor skulle delas ut till landets holdingbolag. Men på grund av EU:s regler om att staten inte kan ge pengar till företag blev detta aldrig utbetalt. Och för att lösa det problemet har regeringen bestämt att starta innovationskontor som ska föra vidare de tidigare öronmärkta pengarna till sina holdingbolag.

– Eftersom Chalmers inte har något holdingbolag kan inte pengarna gå dit. Och eftersom innovationskontoret inte ligger vid Göteborgs universitet får inte vi pengarna heller. Jag hade kunnat acceptera ett sådant här besked om GU Holding misskött sig. Men istället är det tvärtom väldigt framgångsrikt.

Bland annat en utredning av SISTER från 2006 konstaterar att GU Holding är ett av landets bästa och mest aktiva holdingbolag.

– Det har också nyligen gjorts en internationell bedömning av kommersialisering vid Göteborgs universitet, förklarar Claes Jansson, tidigare vd på GU Holding. Där beskrivs GU Holding som ett av de mest framgångsrika holdingbolagen både i lokalt och nationellt perspektiv. Och vi är dessutom ett av fem lärosäten som i hård konkurrens fått nyckelaktörsprogrammet.

Till grund för regeringens beslut ligger en utredning från 2006 av Peter Nygårds. I denna nämns fem holdingbolag som

Margareta Wallin Peterson

exempel på regionala förebilder. Inget av dessa finns i Västsverige. Självt säger Peter Nygårds att situationen har förändrats och att han kanske skulle ha gjort en annan bedömning idag.

– Mitt syfte med uppdraget var inte att peka ut vinnare och förlorare utan att undersöka hur man på bästa sätt kan samarbeta och renodla funktionerna genom att bättre hushålla med resurserna. Hur utredningen har använts sedan kan jag inte ta ansvar för. Men med tanke på de många varsel som Göteborgsregionen står inför kan det vara politiskt klokt att koordinera satsningen på innovationskontor med ett regionpolitiskt perspektiv.

Göteborgs universitet har nu skickat en formell protest både till Utbildnings- och Näringsdepartementet och ledningen har också haft flera samtal med departementsföreträdare.

– **ÄVEN OM PENGAR** är viktigt handlar det inte om det i första hand, förklarar Margareta Wallin Peterson. Frågan är mycket större än så. Om vi inte får arbeta enligt samma premisser som andra stora universitet med sina holdingbolag tappar vi legitimitet och räknas inte längre som ett av de riktiga holdingbolagen. Inte bara vi utan hela regionen förlorar på det. Vi har Nordens största sjukhus samt en betydande läkemedelsindustri som är beroende av att forskning kommer till användning. Risken är att våra stora företag annars flyttar utomlands.

Vad tror du kommer att hända om universitetet går miste om pengarna?

– Min absoluta målsättning är att vi ska få till stånd en ändring av regeringens förslag. Får vi inte det kommer inte medel från forskningsfinansierare och donatorer att kunna hanteras av GU Holding. I förlängningen skadar det universitetets varumärke. Vi tror inte att regeringen egentligen vill det.

GU Journalen har förgäves sökt kommentar från Utbildningsdepartementet.

Allan Eriksson
Eva Lundgren

Höjt friskvårdsbidrag

◆ Den 1 januari höjdes universitetets friskvårdsbidrag till 1 500 kronor per år. Det beslutades på rektorssammanträdet den 18 november.

Alla anställda vid universitetet har rätt till ledighet utan löneavdrag för en timmes friskvård per vecka. Som anställd kan du även få bidrag till friskvårdsaktiviteter under förutsättning att anställningen varar under minst sex månader det aktuella kalenderåret.

GU fortsatt bra på miljö

◆ I början av december genomfördes en omrevision av hela universitetet gällande miljöcertifikatet ISO 14001 och registrering enligt EMAS. Revisorerna från Sveriges Tekniska Forskningsinstitut (SP) var nöjda och kunde notera endast 11 mindre avvikelser. Det innebär att Göteborgs universitet får behålla sina certifikat ytterligare tre år.

– Det var ett mycket bra resultat. Revisorerna tyckte att det var roligt att besöka en så engagerad organisation som hela tiden aktivt arbetar med miljöfrågor, säger miljöchef Eddi Omrcen.

Martin Bergö får VR-tjänst

◆ Vetenskapsrådets har inom ämnesområdet medicin tilldelat docent Martin Bergö, institutionen för medicin, en heltidsanställning som forskare i basala sjukdomsmekanismer.

En anställning som forskare via VR kan innehas under maximalt sex år, med omprövning efter tre år.

Martin Bergö forskar om mutationer i de så kallade CAAX-proteinerna. Dessa är en avgörande orsak till utveckling av cancer samt accelererat åldrande, progeria.

Volvopaketet på gång

◆ Göteborgs universitet har sedan början av november varit engagerat i vilka utbildningar som kan erbjudas dem som friställs från framför allt Volvo.

– Arbetet har skett på flera nivåer. Den första är att en studievägledare, Christer Ek, en dag i veckan befinner sig på Volvo Torslanda för att informera om vårens kurser, förklarar prorektor Lennart Weibull som tillsammans med Mats Edvardsson, chef på studentavdelningen, är samordnare för GU. Studentavdelningen har tagit fram en lista på utbildningar där det finns lediga platser för dem som redan till våren 2009 vill pröva högskolestudier.

Den andra delen av paketet är att analysera vilka särskilda utbildningsinsatser som universitetet kan bidra med i form av specialkurser eller uppdragsutbildning.

– I detta har det ingått kontakter med regeringens två regionala samordnare. Arbetet är beroende av intresseprofiler från dem som friställs, men också av vilka finansieringsmodeller som kommer att finnas. Som en del i arbetet har fakulteterna tagit fram exempel på utbildningar som de kan erbjuda. En viktig del kommer sannolikt att bli arbete med att validera yrkeserfarenhet. Vi har därför sökt resurser för validering och kursplanering.

Ett Volvopaket kommer troligen på sikt att även omfatta forskning. För närvarande finns dock inget konkret förslag.

Vi litar inte på fakulteten!

En arbetsmiljöundersökning, där tuff kritik riktas mot fakultetsledningen, tystades. Det menar Bo Berndtsson som tillsammans med två andra medarbetare är orolig för att institutionen ska splittras. Men enligt dekan David Turner finns ingen anledning till oro.

SAMARBETSSVÄRIGHETER och svårlösta konflikter. Anklagelser om trakasserier och allmän misstänksamhet. Vad kommer att hända med matematiska vetenskaper? Oron för splittring har varit stor vilket har skapat en förtroendeklyfta till fakultetsledningen. Nu har flera anställda fått nog:

– Vi har skrivit till rektor som oroad medborgare och anställda, säger Bo Berndtsson, professor på Chalmers. En majoritet av oss tycker att en gemensam institution är en stor styrka och fördel. Det har visat sig vara väldigt framgångsrikt eftersom vi är en av de två starkaste matematikinstitutionerna i Sverige.

Institutionens prefekt Bo Johansson menar att det finns ett hundraprocentigt stöd för dagens organisation.

– Det har varit brännande frågor under lång tid. Vi har känt oss motarbetade av fakultetsledningen. Vi vill inte slå sönder denna goda miljö.

SÅ FÖR ETT ÅR SEDAN tillsattes en arbetsmiljöundersökning på uppdrag av de två rektorerna. Den blev klar i april i år och visade på allvarliga samarbetssvårigheter som går långt tillbaka i tiden. Bland annat står det i rapporten, som gjordes av Marmgren konsulter: "... inom NF-ledning finns en önskan att tydligare dela upp Matematiska vetenskaper mellan det som tillhör GU och det som tillhör Chalmers, på samma sätt som tidigare skett inom Fysik."

Deras slutsats är att fakultetskansliet inte arbetar i den anda som präglar samarbetsavtalet från 1995. Fakultetsledningen har skickat dubbla budskap genom att försöka dela upp verksamheten i två delar och samtidigt hävda att det inte finns några sådana planer. Det har skapat en ohållbar och besvärlig situation, slår utredarna fast. De som utpekats är dekan David Turner och fakultetsdirektör Ann-Christin Thor.

– Den utredningen gav oss rätt på alla punkter, säger Bo Berndtsson som undrar varför den har behandlats på

ett konstigt sätt och inte spridits inom fakulteten. Det är ju inte förvånande att ledningen inte gillar resultaten.

– Eftersom huvudbudskapet i utredningen är att fakulteten inte har agerat i enlighet med samarbetsavtalet är det naturligtvis olyckligt att fakultetsnämnden inte har fått reda på vad som står där.

Men det stämmer inte, menar David Turner som uppger att utredningen har varit uppe flera gånger i fakultetsnämnden.

– Den har varit en del av underlaget i diskussionerna om hur vi ska gå vidare. Huvuddragen i undersökningen har redovisats, men rapporten har inte tryckts upp eller kopierats. Det har inte skrivits några beslut i protokollen eftersom vi formellt inte har beslutat om några ändringar i organisationen.

Bo Berndtsson är också kritisk till att utredningen inte har diarieförts vid Göteborgs universitet. Det gjordes först den 14 oktober – ett halvår efter att rapporten blev klar – i samband med att Berndtssons brev skickades till GU. Registraturet begärde då att få en kopia från Chalmers.

ENLIGT MARMGREN konsulter skickades den slutgiltiga versionen av utredningen till lärosätenas personaldirektörer i april, men den blev av någon anledning endast registrerad vid Chalmers (den 3 juni).

– Enligt förvaltningslagen ska en allmän handling registreras samma dag som den anländer till myndigheten. Det ska ske skyndsamt och utan dröjsmål. Det här är ett direkt regelbrott och förstärker intrycket att universitetet försöker mörka utredningen, säger Bo Berndtsson.

– Det kan inte jag svara på, konstaterar David Turner. Utredningen var beställd av rektorerna och jag utgick ifrån att det var universitetet centralt som var mottagaren, inte fakulteten.

Förvaltningsdirektör P-O Rehnquist förtydligar i ett svar till Bo Berndtsson att rapporten är en offentlig handling och tillgänglig för alla, även om den diariefördes "något för sent". Men detta ska enligt P-O Rehnquist inte tolkas som ett sätt att kringgå offentligheten.

David Turner beklagar att det varit samarbetssvårigheter.

– Jag kan hålla med om att samarbetsandan inte har varit den bästa. Det fanns en period då vi inte var säkra på

hur vi bäst skulle utveckla verksamheten i matematiska vetenskaper. Det skapade en del osäkerhet och det är olyckligt.

En orsak till samarbetssvårigheterna, som tas upp i Anders Stenings juridiska utredning, är att det under en tid skapades regelbundna möten mellan fakultetsledningen och Chalmersledningen. Resultatet blev att diskussionerna mellan fakultetsledningen och institutionsledningen behandlade frågor som inte kunde lösas i detta forum. Men sedan en tid har jag och Chalmers prorektor regelbundna möten med institutionsledningen och det samarbetet upplever jag som både konstruktivt och positivt.

CHALMERS DOMINERAR kraftigt institutionen: av totalt 170 anställda hör 32 hemma på Göteborgs universitet. Av grundutbildningen står GU för en knapp tredjedel men antalet anställda är förhållandevis mindre. Faktum är att utan Chalmers lärare skulle GU inte klara av uppdraget med grundutbildningen. Chalmers, å andra sidan, står för huvuddelen av institutionens forskning. GU bidrar med 7 miljoner kronor till forskning – pengar som enligt ett fakultetsbeslut 2006 endast går till anställda forskare på GU.

Denna obalans har skapat rätt stort missnöje.

– Det är varken bra för GU eller Chalmers, menar David Turner. Vi siktar på att få en bättre balans, framför allt på forskningssidan. Dessutom har det varit oklart hur forskare ska publicera sina vetenskapliga rapporter vilket har lett till att bara Chalmers har räknats i publiceringsdatabaser. Men sedan ett par år har ett nytt system införts som innebär att båda lärosätenas adress ska anges vid publicering.

DAVID TURNER UNDERSTRYKER att fakulteten inte har någon dold agenda att splittra institutionen.

– Det stämmer att det har funnits en osäkerhet om hur vi ska gå vidare, men nu har vi bestämt oss. Jag tycker att vi har lagt problemen bakom oss.

Men Bo Berndtsson litar inte på fakultetsledningen.

– Vi känner oss inte alls lugnade. David Turner säger alltid detta, men alla fattade beslut pekar i den andra riktningen. Det är dubbla budskap hela tiden. Problemet är att fakultetsledningen medvetet obstruerar vår verksamhet.

FOTO: JOHAN WINGBORG

Bo Berndtsson påpekar att institutionen för matematiska vetenskaper är en av de starkaste i Sverige tack vare att den är gemensam för GU och Chalmers.

– Vi menar att det krävs ett ingripande utifrån. Hur kan vi lita på att fakulteten, som i utredningen utpekats som en orsak till problemen, kommer att göra något åt situationen?

ULLA DINGER, viceprefekt och ansvarig för grundutbildningen, är lika kritisk.

– David Turner har fått det på sitt bord att åtgärda problemen, men han tycks inte acceptera utredningen utan ser den som en åsiktsyttring. Såvitt jag förstår är han i en jävsposition och borde inte ha hand om detta ärende.

Men något ingripande från rektor kommer inte att ske. Förvaltningschef P-O Rehnquist menar att problemen måste hanteras på rätt nivå, det vill säga av dekanen.

I det nya avtalet talas det om en sam-

manhållen institution med krav på särredovisning av både anställda, utbildning och forskning.

– Nu skapar vi nya rutiner för samarbetsformer, säger Bo Johansson. Det nya avtalet lindrar inte direkt vår situation, utan det har blivit besvärligare att hantera den gemensamma ekonomin. Vi har alltid betraktats som en institution även om det är två huvudmän, och vi jobbar vidare i en anda av samarbete för att skapa en stor, attraktiv och gemensam miljö.

Allan Eriksson

fakta

Matematiska vetenskaper

MV är sedan 1960-talet en gemensam institution för Göteborgs universitet och Chalmers. När Chalmers blev en stiftelse reglerades samarbetet med "samarverkande sektioner" i avtal. En sådan överrensommelse skrevs under 1995. Det avtalet har nu sagts upp och ett nytt övergripande har undertecknats av både GU och Chalmers. I våras presenterade advokat Anders Stening sin utredning om samarbetet. Enligt denna finns det inga rättsliga hinder för en långtgående samverkan under förutsättning att verksamheten redovisas på ett korrekt sätt.

Säkra kort ger större u

Lunds universitet har hittills fått 14 Linnéstöd. Göteborgs universitet bara 2. Vad kan det bero på? Tillfälligheter eller det faktum att Lund har fler stjärnforskare än Göteborg?

GU JOURNALEN reste till Lund för att träffa en av landets experter på forskningspolitik, docent Mats Benner, som leder Forskningspolitiska institutet vid Lunds universitet. Han är dessutom aktuell med boken *Forska lagom och vara världsbäst*, där han som redaktör tillsammans med Sverker Sörlin starkt kritiserar regeringens forskningspolitik. Trots mer pengar är den kortsiktig, saknar nya ideal och lyfter framför allt inte den svenska forskningen i ett globalt sammanhang.

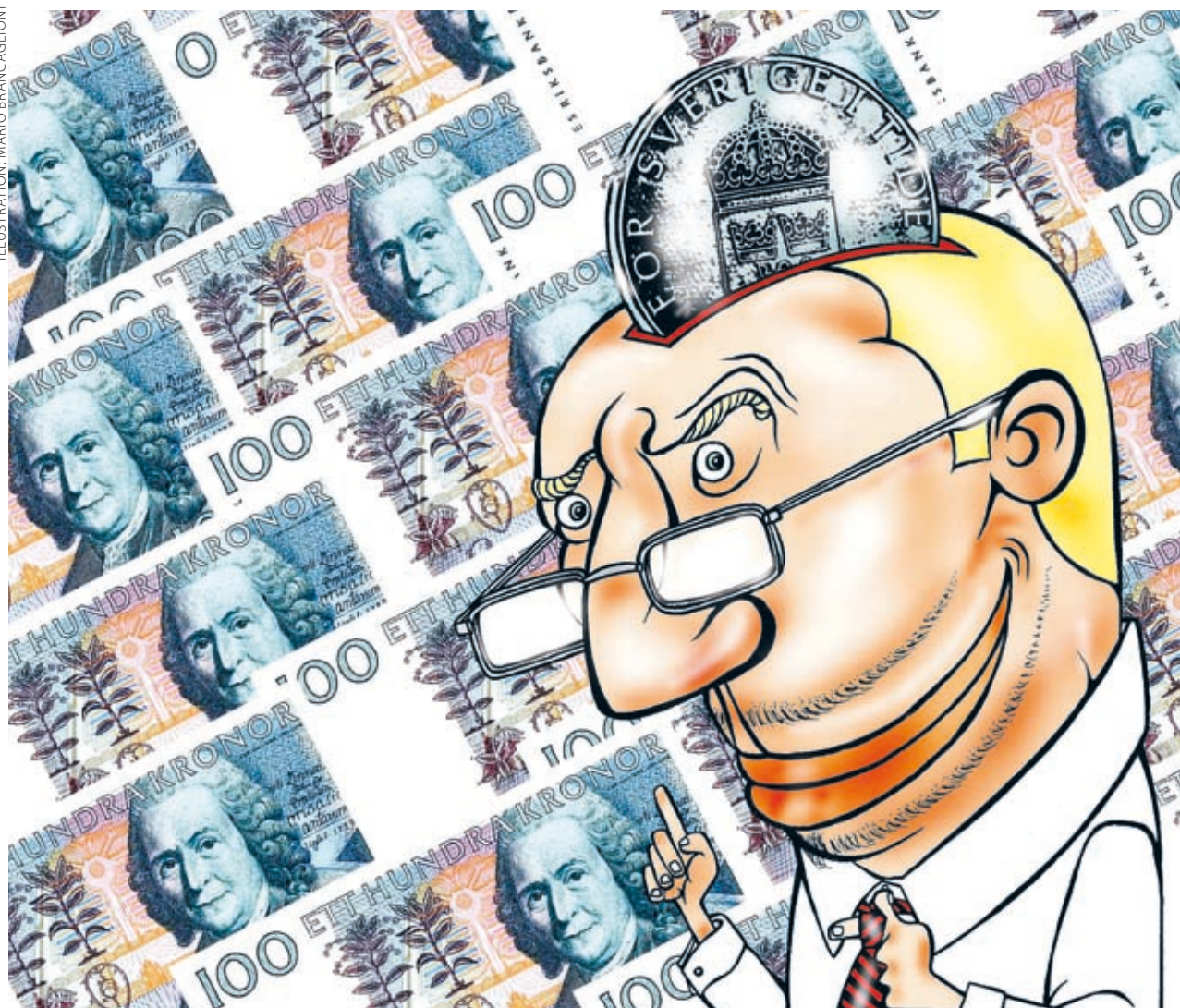
– Politiken utformas fortfarande som om den främst vore en nationell angelägenhet, det är svenska mål och svenska aktörer som ska främjas, även när det gäller så globala områden som cancer och klimat. Sverige var en gång i tiden en stormakt inom medicin och naturvetenskap, men spelar idag i en annan division.

Mats Benner är i grunden positiv till Linnéstöden som ett sätt att fördela pengar utifrån internationella kriterier, men ser även problem med den typen av utlysningar.

– **DE PRESETERAS SOM** en öppen tävling men det är väldigt oklart vad det är för spelregler. En svårighet är att förklara exakt varför det gick som det gick. Då får man gå in på varje enskild bedömning – ett projekt kan ha bedömts olika beroende på vem som har granskat. Ett klassiskt dilemma i peer review är att det finns få instrument för att väga två bedömningar mot varandra, säger Mats Benner.

I andra sammanhang hävdar sig GU väl. Ledande i landet på både samhällsvetenskap och utbildningsvetenskap. Ganska starkt inom humaniora. Tvåa i Sverige tillsammans med Lund inom medicin. Däremot har naturvetenskap, bortsett från

ILLUSTRATION: MARIO BRANCAGLIONI

I det nya forskningslandskapet kommer stjärnforskare att få ännu större anslag.

den marina sidan, inte klarat sig lika bra.

– Därför är det ett mysterium att man inte har lyckats lika väl inom medicin. Där har Lunds universitet fått totalt 5 Linnéstöd, GU inga.

Men trots goda och noggranna förberedelser går det ändå inte alltid som tänkt. Inför den första omgången gjorde exempelvis Uppsala universitet oerhörda ansträngningar för att allt skulle bli rätt. De satsade på unga, etablerade forskare och formulerade djärva projekt.

– Men bedömnarna brydde sig inte ett skvatt om yngre ledare utan gick bara på tunga meriter och forskare som var internationellt kända. Det faktum att

FOTO: LUNDS UNIVERSITET

Mats Benner

man gjorde lagom stora förberedelser i Lund visade sig vara en fördel. När utländska granskare gör den här typen av bedömningar, som gäller forskning under tio år och med mycket pengar, tenderar de att bli en smula konservativa och försiktiga. De vill gärna se väletablerade personer som är kända utanför Sverige inom sina fält.

Ansökningarna ska innehålla både en knorr och en förnyelse, men med betoning på kända, etablerade områden som leds av framstående forskare, berättar Mats Benner.

Att Lunds universitet lyckats väl i Linnéstödssammanhang medan GU inte utmärkt sig, kan bero på flera saker. Men

att ta det som intäkt för att LU skulle vara så mycket bättre eller mer organiserat än GU går inte, menar Mats Benner. Förklaringarna ligger sannolikt på ett djupare och mer svårförklarade plan.

– **GÖTEBORGS UNIVERSITET** har varit centrumbildningarnas förlovade universitet. Men Lund har haft större beredskap för breda och tvärvetenskapliga konstellationer, säger Mats Benner.

Han tror också att Lund har haft starkare rektorer som satsat på tvärvetenskapliga grupper.

– Redan för 7–8 år sedan satsade Lunds universitet på dessa grupper och det ser vi resultatet av. Plus att det finns fler stjärnor i Lund som också har sökt.

Trots den glamorösa auran kring Linnéstöd tycker Mats Benner inte att man ska överdriva betydelsen.

– Det tål att tänkas på, men man ska

tdelning

tänka lagom mycket på det. Det här är ett spel och en tävling som säger en hel del om hur universiteten har utvecklats de senaste tjugo åren. Men det säger inget om framtiden.

I *Forska lagom och vara världsbäst* argumenterar Mats Benner och Sverker Sörlin för att Sverige behöver en ny, samlad forskningspolitik. Det finns en oro över att universiteten håller på att förlora makten över forskningen.

– **REGERINGEN** sänder dubbla budskap, förklarar han. Å ena sidan talar de om vikten av forskarstyre och ökade resurser, å andra sidan förmedlar de en syn att universiteten bara är villkorat betrodda. Man vill försäkra sig om att det är väl använda pengar. Den nya propositionen innebär en ökad styrning från staten under ledord som tillväxt och välstånd. Det som varit universitetets signum,

självstyre och forskarinflytande, naggas alltmer i kanten.

– Kunskapssamhället behöver en kraftsamling, men genom att satsa på några huvudområden riskerar man att dränera hela systemet på resurser. Det finns områden som inte direkt är strategiska men som ändå är oerhört viktiga för förståelsen av världen. Allt går inte att värdera i ekonomiskt mätbara termer.

Det stora problemet, enligt Mats Benner, är att regeringen har en alltför enkel och snäv syn på vetenskap och vad som är strategiska områden.

Hur ser framtiden ut för universiteten? Kommer pengar att fördelas hårdare och i skarpare konkurrens? Blir det en tuffare tävling mellan forskare, mellan universitet och mellan forskningsområden?

– Ja, det tror jag. Vi kan förvänta oss större satsningar på stora grupper och stjärnforskare. Det blir också en hårdare intern styrning, epoken med svaga och diffusa rektorer är över. Dagens rektorer måste ha en agenda och inte dra sig för att fatta obehövliga beslut. Risken är att vi får universitet som strävar efter relativa positioner snarare än absoluta framsteg. Ytterst är frågan vem som ska styra forskningen, menar Mats Benner.

HAN TYCKER ATT universitetet som historisk samhällsorganisation har en viktig uppgift i att försvara sin aristokratiska hållning. De ska vara en källa för kunskap och kunskapsspridning i samhället och kan därför inte styras, som exempelvis Posten kan.

– Det är inget fel att ställa höga krav på universiteten men det är allvarligt om styrning, trender och måluppfyllelse blir allenarådande. Det som är saltet – samtalet och kritiken – stannar av och då kan man lika gärna fråga sig varför universiteten ska ha en framtid överhuvudtaget.

Allan Eriksson

fakta

Mats Benner utkommer snart med en bok om svensk forskning med titeln *Kunskapsnation i kris!? Politik, pengar och makt i svensk forskning* (SISTER:s skriftserie).

Forska lagom och vara världsbäst. Sverige står inför forskningens globala struktur-omvandling är utgiven på SNS Förlag.

Storsatsning på litet ämne

Det är väldigt roligt, det här betyder oerhört mycket för oss!

Så säger Sverker Jonsson, prefekt vid institutionen för ekonomisk historia, som nu får 40 miljoner kronor till en ny professur från Torsten och Ragnar Söderbergs stiftelser.

Professuren ska gå till ämnet business history.

– Intresset för business history har ökat på senare år, både internationellt och i Skandinavien. Mest inflytelserik har verksamheten vid Harvard Business School varit, där den här inriktningen är en central del av undervisning och forskning sedan lång tid tillbaka. Och att ekonomisk historia är en del av Handelshögskolan ger goda tillfällen till olika samarbeten som utvecklar ämnet ytterligare.

FOTO: JOHAN WINGBORG

Ekonomisk kris verkar betyda goda tider för oss, tror Sverker Jonsson, prefekt vid institutionen för ekonomisk historia.

EKONOMISK HISTORIA har på senare tid lyckats ovanligt bra när det gäller att dra in externa medel. Två projekt har fått pengar från Vetenskapsrådet, ett från Riksbanken och ett från FAS.

Men det senaste tillskottet på 40 miljoner kronor är speciellt.

– Det innebär att vi kommer att kunna anställa en professor samt ett par doktorander eller postdoktorander, förklarar Sverker Jonsson.

– För vår lilla institution – med endast ett trettiotal anställda, inklusive doktorander – innebär det här en rejäl förstärkning. Vi kommer att gå ut med en utlysning efter nyår; själva antagningsprocessen tar ganska lång tid, men efter sommaren hoppas vi ha utsett en lämplig person. Han eller hon bör vara väl förankrad i den ekonomisk-historiska vetenskapen utifrån såväl ett makro- som mikroperspektiv. Ett brett nationellt och internationellt kontaktnät är också viktigt.

Ekonomisk historia är till stor del ett tvärvetenskapligt ämne som behandlar frågor inom samhällsekonomisk utveckling, ekonomisk politik och idéhistoria. Business history är den del av ämnet där villkoren för olika företag och branscher studeras.

Den forskning inom business history som hittills bedrivits inom institutionen har bestått i branschstudier kring järn- och stålindustrin, varven, skogsindustrin och massmedierna. Dessa studier har oftast finansierats av olika vetenskapliga forskningsråd. I nära samarbete med näringsliv och kommuner har dessutom historiska verk om företag och företagande skrivits, bland annat om LM Ericsson, Alfa Laval och Skandia. Och biografierna över Marcus och Knut Agathon Wallenberg har till och med fått pris. Institutionen har också publicerat stadsmonografier över Göteborg och Borås och ett verk om Västsveriges industrihistoria 1850–1950 är på gång.

– Ekonomisk historia är ett ämne som brukar ha högkonjunktur när samhället i övrigt har lågkonjunktur, förklarar Sverker Jonsson. Det beror kanske på att kriser får folk att vilja veta vad som gått fel. Ämnet har haft flera intensiva perioder, exempelvis under 1970-talets och 1990-talets kriser. Så just nu hoppas vi att en ny storhetstid är på väg, avslutar Sverker Jonsson.

Eva Lundgren

Konstnärer forskar mer

♦ – **Det kommer att höja** kvaliteten nationellt på den konstnärliga forskningen, säger dekan Anna Lindal med anledning av att regeringen satsar på en nationell forskarskola i konst och en särskild doktorsexamen för konstnärer.

Representanter för cirka 300 konstnärliga lärosäten från hela världen har varit i Göteborg för att diskutera forskningsfrågor. Göteborgs universitet kunde visa att man här kommit ovanligt långt.

– Inte minst vårt samarbete med stadens konstnärliga institutioner imponerade på besökarna, det är unikt för Göteborg, säger Anna Lindal. Även den stora bredd vi har här är sällsynt och finns bara vid två andra lärosäten i Europa, i Berlin och Zürich.

Regeringsens satsningar på konstnärlig forskning, ser hon som ett bevis på att området nu tas på allvar.

– Numera hör jag sällan frågan om vad konstnärlig forskning egentligen ska vara bra för. Snarare funderar man på hur den ska utvecklas, vilket innehåll den ska ha och hur den ska bedömas. Eftersom vår fakultet både är störst och mest framgångsrik är det till stor del vårt arbete som nu får ett erkännande.

Det nya fördelningssystemet är ett bekymmer för konstnärlig forskning. Men Anna Lindal hoppas finna nya sätt att använda bibliometri på.

– Vi konstnärer visar ju verkligen upp oss i det offentliga rummet och har dessutom en mycket välutvecklad "peer review" och kvalitetskontroll. Tillsammans med Lunds universitets konstnärliga fakultet kommer vi nu att göra en analys av hur den dokumentation som finns, som recensioner eller beskrivningar av utställningar, ska kunna användas bibliometriskt och på så sätt ligga till grund för kvalitetsbedömning.

Universitetet byter webbprofil

♦ **I februari lanserar** GU en ny webbprofil. Den är anpassad efter universitetets grafiska profil, kommunikationspolicy och webbregrer. Förutom en anpassning av färgerna så blir förstret där informationen presenteras bredare.

– Besöksstatistiken visar att man idag använder större bildskärmar när man besöker GU:s webbplats, säger webbkoodinator Mikael Stoltz.

För alla som arbetar i universitetets webbpubliceringsverktyg InfoGlue blir det bara mindre förändringar.

En annan nyhet är att sökfunktionen förbättras vilket innebär att sökresultaten presenteras per kategori.

Fler måste ut i världen

Global solidaritet – kan det bli Göteborgs universitets särskilda profil när det gäller internationella frågor?

Ja, det är ett av förslagen när en ny strategi nu ska tas fram. I det arbetet kommer ingen mindre än gästprofessor Jan Eliasson att hjälpa till.

BLAND DE VIKTIGASTE FRÅGOR som det nyinrättade Internationaliseringsrådet ska hantera hör att formulera en gemensam strategi för internationella frågor, bland annat med hjälp av den särskilda handlingsplan som togs fram tidigare i år. Ordförande Claes Alvstam ser två möjliga vägar att gå:

– Antingen försöker vi helt enkelt bli så bra på internationalisering som vi bara kan. Och det är förstås viktigt, men ungefär så tänker alla andra lärosäten också. Eller så försöker vi göra något som är alldeles unikt för Göteborg.

DET CLAES ALVSTAM hoppas, är att Göteborgs universitet ska lyfta fram särskilda värden i sin internationaliseringsprofil, som solidaritet och globalt ansvarstagande.

– Det finns ju redan ett stort engagemang för världen här. Ett exempel är miljöekonomerna som arbetar tillsammans med Sida i utvecklingsländer. Men engagerade lärare och studenter finns också vid institutionen för globala studier, på läkarutbildningen och på många andra ställen. Dessutom ska vi använda gästprofessor Jan Eliassons speciella erfarenheter när det gäller fredarbete och globalt engagemang för att få ännu mer kunskaper, säger Claes Alvstam.

Internationella kontakter är ingenting nytt vid Göteborgs universitet. Förutom

olika individuella initiativ skapades exempelvis International Office på 1980-talet. Men sedan dess har mycket hänt, inte minst i och med Bolognasamarbetet, förklarar Claes Alvstam.

– Nya avtal har skrivits och olika fakulteter och institutioner har arbetat på en mängd sätt med sina internationella kontakter. Många uppfattar det nog som att vi redan lever i en internationell verklighet eftersom det ju finns så mycket utbyte inom forskarvärlden. Men paradoxalt nog är det inte alls så när det gäller utbildning. Tidigare såg nämligen varje land sitt utbildningssystem som enbart en nationell angelägenhet. Bolognasamarbetet innebär förstås att detta delvis har ändrats men ändå finns många hinder kvar. Och de mentala spärarna är svårare att göra något åt än de rent tekniska.

MÅNGA STUDENTER kanske inte ens funderar över möjligheten att tillbringa en termin vid ett annat lärosäte.

– Då gäller det att skapa program där en utlandsvistelse är så väl integrerad med utbildningen att studenten upplever det som meningsfullt att studera en tid i exempelvis Tyskland. Det blir ju en erfarenhet man sedan aldrig glömmet.

I Internationaliseringsrådet har varje fakultet en ledamot, liksom gemensamma förvaltningen och UB, medan studenterna har två representanter. Varje ledamot befinner sig på en sådan nivå i sin egen organisation att han eller hon har mandat att fatta beslut som får konsekvenser för ekonomin.

– Det är viktigt att varje fakultet känner sig bekväm med de beslut vi fattar så att de inte uppfattar internationaliserings-

arbetet som något som bestäms uppifrån. Samtidigt måste ledamöterna kunna ta beslut så att vi inte bestämmer något här och fakulteten sedan kommer och säger att det där går vi inte med på.

Vice ordförande är Cecilia Nihlén från UFL.

– Det är en markering av att vi vill satsa lite extra på lärarstudenterna, förklarar Claes Alvstam. För tyvärr tar väldigt få blivande lärare chansen att tillbringa en tid utomlands. Det är synd eftersom de elever de möter senare har ju har en mängd olika bakgrunder.

INTERNATIONALISERINGSARBETET ska ske på alla nivåer. Det handlar om studentutbyte men också om utbyte av lärare samt av administrativ personal.

– Den senare gruppen är den som är mest eftersatt, vilket är tråkigt eftersom det ju är administratörer som utländska studenter ofta har mest kontakt med. Så självklart är det betydelsefullt att även de får komma ut och se hur det går till vid lärosäten i andra delar av världen.

EN INTERNATIONELL KOORDINATOR är också på gång och ska vara på plats i början av nästa år.

– Han eller hon ska överblicka det mångfasetterade internationaliseringsarbetet som pågår, berättar Claes Alvstam. Det finns ju säkert mindre samarbeten på olika håll som andra skulle kunna ha nytta av om de bara kände till det. Koordinatorerna ska snappa upp vad som händer och se nya möjligheter till samarbeten som kanske ingen tänkt på.

Eva Lundgren

Arbetsmiljön synas

NYTT MEDARBETARCENTRUM där personal snabbt kan få hjälp och fler arbetsplats-träffar där normer diskuteras. Det är två exempel på hälsofrämjande åtgärder som kan bli verklighet nästa år.

GU ska vara en "god och attraktiv arbetsplats" där alla anställda mår bra och utvecklas. Det brukar framhållas i olika sammanhang. Men att allt inte står rätt till, visar flera arbetsmiljöundersökningar. Det råder brister i ledarskap, konflikter förblir olösta och på vissa håll är det en sluten arbetsplatskultur. Nu har ett projekt satts igång som ska ta ett samlat grepp om arbetsmiljöfrågorna.

– På många håll inom GU bedrivs ett föredömligt arbetsmiljöarbete. Syftet med projektet är att höra vilka idéer och uppfattningar som finns för att genomföra förbättringar, säger Inger Wilgotson Lundh som leder projektet.

En idé är att starta ett "medarbetar-

centrum" som snabbt erbjuder rehabilitering, fortbildning, omställning eller ökad intern rörlighet. Det kan ge möjligheter för personal som vill byta jobb eller ta hand om personal som hotas av uppsägning.

Ett annat förslag är att förbättra möteskulturen på GU så att mötena blir strukturerade, har en tydlig agenda och följs upp.

– Vi behöver också diskutera normer och värderingar i större utsträckning. Genom en ökad öppenhet om vad som gäller på en arbetsplats kan missförstånd undvikas.

För rektor Pam Fredman är det allra viktigaste att skapa en organisation där alla känner sig delaktiga.

– I en organisation av Göteborgs universitets storlek är det ibland svårt att lösa konflikter och vi måste skapa en effektivare organisation som bättre svarar mot de krav som ställs i arbetsmiljölagen.

Vi är alla anställda vid en och samma myndighet.

I projektet ingår frågor om konflikt-hantering, rehabilitering, kompetens-utveckling, arbetsskador, friskvård och andra förebyggande insatser.

Med andra former av kommunikation och medinflytande ska delaktigheten öka, det är tanken.

– Det är ytterst viktigt att förankra förändringsförslagen i organisationen. Medinflytande och delaktighet leder till ökat engagemang. När man får vara aktiv att planera sin vardag på arbetsplatsen, ökar oftast trivselen. Det leder i sin tur till bättre hälsa, vilket forskning visar på, säger Inger Wilgotson Lundh.

Första steget är att göra en kartläggning och rapport som ska ligga till grund för beslut om åtgärder. Förhoppningen är att flera insatser kommer igång redan under 2009.

FOTO: JOHAN WINGBORG

Med små medel kan man göra väldigt mycket för att bekämpa sjukdomar i tredje världen, menar Tomas Bergström och Ann-Mari Svennerholm som nu drar igång ett centrum för global hälsa.

Liten satsning kan rädda många liv

Vaccin är det billigaste och mest effektiva sättet att förebygga smittsamma sjukdomar. Det är också ett område där Sahlgrenska akademien är särskilt framstående.

NU HAR ETT centrum för global hälsa inrättats för att ytterligare utveckla forskning och forskarutbildning inom fältet. Målet är en rättvisare värld.

Cirka 90 procent av världens hälsoresurser går till 10 procent av jordens befolkning. Det beror bland annat på att det är mer lönsamt att forska på välfärds-sjukdomar än på den fattiga världens problem.

– Men det håller faktiskt på att ändras och det till viss del på grund av en enda man, förklarar professor Ann-Mari Svennerholm, som tillsammans med professor Tomas Bergström är initiativtagare till centrumet. Bill Gates har hittills satsat mer än 100 miljarder kronor på projekt som kan minska dödligheten hos barn i utvecklingsländerna. Det innebär att det numera finns pengar för att införa och utveckla vaccin mot exempelvis bakteriell lunginflammation, rotavirus diarré, hjärnhinneinflammation, tuberkulos och malaria. Förhoppningsvis leder det till en åtminstone något mer rättvis fördelning av världens hälsovård.

För att kunna framställa medicin och vacciner som verkligen fungerar i olika länder är det viktigt att pröva dessa på plats.

– I exempelvis Afrika, där variationen

”Intresset för projekt i utvecklingsländer har ökat enormt, både bland doktorander och bland studenter. Unga människor idag är besjälade av att hjälpa till på ett sätt vi inte upplevt på länge.

av människor är mycket större än någon annanstans, har väldigt många olika sorters virus utvecklats, som kräver olika behandling, förklarar Tomas Bergström. Det innebär att man inte kan stanna hemma och lösa problemen utan måste ut där de sjuka människorna finns. Göteborgs universitet har en unik tradition att förankra forskning i fältarbete, både i Afrika, Asien och Latinamerika, och har därför särskilt bra förutsättningar för den här typen av arbete.

CENTRUM FÖR GLOBAL HÄLSA kommer att fokusera sin verksamhet på forskning och forskarutbildning, men även frågor om hur behandlingarna ska kunna nå fram till människor på ett effektivt sätt när det gäller infektioner i utvecklingsländer.

– Att det finns mediciner och vacciner är nämligen inte detsamma som att behöva människor också får dem, påpekar Ann-Mari Svennerholm. Ett exempel är det pågående kolerautbrottet i Zimbabwe. Det finns ett drickbart vaccin som är utvecklat här vid Sahlgrenska akademien och som dessutom går att tillverka i stor skala. Men WHO har inte velat bygga upp ett förråd som går att dela ut vid behov.

Trots att centrumet precis startat har redan 20 forskargrupper anslutit sig. Också en lektorstjänst inom global hälsa är under tillsättning vid Sahlgrenska akademien.

– Intresset för projekt i utvecklingsländer har ökat enormt, både bland doktorander och bland studenter, förklarar

Tomas Bergström. Unga människor idag är besjälade av att hjälpa till på ett sätt vi inte upplevt på länge.

FÖRUTOM ENGAGEMANG för utvecklingsländerna finns det också ett annat skäl att intressera sig för global hälsa. Det är insikten om att sjukdomar inte längre håller sig inom ett visst geografiskt område, utan att de på grund av ökad turism och handel sprids allt fortare över jorden.

– Ett exempel är West Nile-viruset som sprids av myggor, berättar Tomas Bergström. Det har kommit från Afrika till USA med flyg och har blivit en allvarlig infektionssjukdom som har etablerat sig i Amerika.

ATT RESURSERNA är oräddvinst fördelade visas lätt av enkla siffror. Sverige, med en befolkning på 9 miljoner människor, har cirka 35 000 läkare. I Moçambique, där det bor 20 miljoner människor, finns endast omkring 800 läkare.

– Det kan verka som en hopplös situation men att bekämpa de vanligaste infektionssjukdomarna kräver inte alltid särskilt stora insatser, förklarar Tomas Bergström. Får vi bara lite mer av de där 90 procenten resurser som går till den rika världen, och satsar dem förnuftigt, kan vi göra väldigt mycket.

Eva Lundgren

NYA AVSLÖJANDE RÖN OM JULENS

Blir man snäll av pepparkakor?

Några oomtvistliga vetenskapliga bevis har GU Journalen visserligen inte lyckats finna. Men de flesta verkar i varje fall bli glada av godsaker.

Och eftersom glädje och välvilja verkar hänga ihop kanske det inte är helt fel att påstå att pepparkakor faktiskt gör oss lite snällare.

MIA ERICSON, vid sektionen för psykiatri och neurokemi, forskar om belönings-systemet. Hon menar att kryddorna i pepparkakor, som ingefära, kanel och nejlika, knappast påverkar nervsystemet åt vare sig det ena eller andra hållet.

– Däremot finns det en massa gamla föreställningar om pepparkakors goda inverkan. På 1100-talet beskrev exempelvis abbedissan och musikern Hildegard av Bingen ett recept på "nervkakor". De var ungefär som våra pepparkakor, men innehöll även muskot, och påstods kunna lugna upprörda känslor. Och kung Johan II av Danmark åt på 1490-talet mängder med pepparkakor för att bli av med sin depression.

Ändå innehåller dagens pepparkakor ett ämne som faktiskt gör oss gladare. Men

det är något som finns i de flesta bakverk, nämligen socker.

– Socker påverkar belönings-systemet och ger en positiv kick, vilket sannolikt medför en känsla av välbefinnande, förklarar Mia Ericson. Även bikarbonat gör att vi mår bättre eftersom det lugnar magen.

Men annars tror jag att det välbefinnande man kan känna av att äta pepparkakor snarare har med positiva associationer att göra. Under förutsättning att man tycker att julen är rolig, och att man inte mumsar pepparkakor året runt, kan både de speciella dofterna från julbaket och själva upplevelsen av att återigen få smaka på julens fröjder påverka neurotransmittorer i hjärnan så att man känner sig glad och nöjd.

Och den som verkligen tror att pep-

Mia Ericson

parkakor gör en snällare kan bli snäll av bara det.

– Placeboeffekten är väldigt stark och utgör cirka 30 procent av ett läkemedels effekter. Så om du tror att pepparkakor är bra för ditt humör kommer de antagligen också att vara det.

Att sitta ner med en kopp kaffe och en pepparkaka kan även vara ett sätt att varva ner inför årets stressigaste högtid.

– Stress påverkar hjärnans belöningsssystem på ett negativt sätt. Om man då tar det lugnt en liten stund, äter en kaka eller varför inte en lussebulle, känns det genast bättre igen.

Julen är också gävnas speciella högtid. Och att ge gör en också glad.

– Så stoppa inte i dig hela kakburken själv. Man blir inte snäll bara av att äta pepparkakor utan också av att dela med sig av dem.

Eva Lundgren

Tomten har 71 miljoner stopp på sin resa

I EUROPATOMTENS DISTRIKT bor det 732 miljoner invånare.¹ I Sverige är 21 procent av befolkningen barn (under 18 år)², vilket är representativt för Europa som helhet, så totalt finns det drygt 153 miljoner barn som väntar sig ett paket av tomten.

Enligt välunderrättade källor (chefsnißen i tomtens julverkstad) så är medelstorleken på årets julklappar 10 x 20 x 20 centimeter så volymen blir i medeltal 4 liter och medelvikten är, utifrån samma källa, 300 gram. Det betyder att den totala volymen kommer att vara knappt 615 000 kubikmeter, det vill säga lika mycket som en 100 våningars skyskrapa med 30 tvärummare på varje våning. Vikten kommer att bli drygt 46 000 ton eller lika mycket som 250 fullvuxna blåvalar. Det är tur att tomten lagt ner en hel del på produktutveckling av sin släde som bara väger 1 000 ton, alltså knappt 2 procent av lasten den ska bära. Tomtens egen vikt blir i sammanhanget försumbar, trots all gröt han satt i sig.

Med en så tung släde är det tur att Rudolf har gott om vänner att hjälpa till att dra släden. Innan malmbanan byggdes ifrån Gällivare till Bottenviken drogs järnmalm med renar och varje ren orkade dra ungefär 170 kg.³ Det betyder att Rudolf

får kalla in 275 000 av sina polare för att orka dra släden när den är fullastad. Det är ju tur att släden blir lättare efter hand.

Som tur är för tomten så rationaliseras hans arbete en hel del av att det ofta finns mer än ett barn som delar på samma skorsten och gran. Vi hämtar återigen siffror ifrån landet Lagom, som är ett bra medelvärde för Europa. I Sverige består en barnfamilj av i genomsnitt 1,8 barn. Det finns 1,4 miljoner småhus i Sverige och drygt 150 000 flerfamiljshus. I snitt bor det (där det finns barn) i flerfamiljshuset barnfamiljer ovanför varandra och det betyder att i genomsnitt delar 2,2 barn på en skorsten. Det betyder att tomten bara behöver göra 71 miljoner stopp på sin resa runt Europa.

Med 71 miljoner stopp på sin resa är det viktigt att tomten anlitar en bra matematikkonsult för att optimera sin rutt.⁴ Här finns det massor av tid och energi att spara. Ungefär 84 procent av alla barn bor i tätort, där avståndet mellan skorstenarna bara är i genomsnitt 30 meter, medan det utanför tätorter är ett medelavstånd på 500 meter. Det genomsnittliga avståndet mellan två skorstenar är därför 105 meter. Det betyder att resan blir cirka 7,5 miljoner kilometer. Då han bara har ett dygn på

sig att dela ut alla klapparna så har han ungefär 1/100 sekund för att ta sig från en skorsten till nästa och dela ut klapparna. Om vi gissar att ungefär hälften av tiden går åt till att hoppa i och ur släden samt leverera klapparna så betyder det att medelhastigheten mellan skorstenarna är 21 km/s, det vill säga drygt 60 gånger ljudets hastighet. Det vill till att renarna har kört en hel del snabbhetsträning.

Stefan Lemurell

MATEMATISKA VETENSKAPER

1. Nationalencyklopedin, www.ne.se.
2. Statistiska centralbyrån, www.scb.se.
3. Arvet Lapponia, Lapplands världsarv, Andersson, Korhonen, Lundberg, Winberg Citybook AB, 2005. Här noteras det också att det räckte med 3 vagnar (i ett tågsätt med 40 vagnar) för att ersätta en hel vinters transport med ren och släde.
4. Problemet att optimera sin rutt mellan olika destinationer går under namnet "Handelsresandes problem" och är knivigt att lösa redan vid ett ganska litet antal stopp, därför att antalet möjliga rutter är mycket stort, se http://en.wikipedia.org/wiki/Salesman_problem.

Nya traditioner

Förberedelserna har redan pågått i veckor. Dekorationer, adventsljus, gardiner och tomtar har i god tid plockats fram. Mitt i vardagsrummet står en färgsprakande gran med julklappar under. Och ett dignande julbord väntar.

Även om julen är vår största högtid, förändras våra traditioner sakta men säkert.

– **ETT VÄRDE KRING JULEN** är kontinuiteten, att julen är så traditionsbunden. Samtidigt, när tiderna förändras då förändras också festerna. Vi är inte främmande för att föra in nya traditioner, även om det sker inom vissa ramar. I mötet mellan människor med olika bakgrund skapas och omskapas traditionerna.

Etnologen Annika Nordström har tillsammans med forskare i hela landet kartlagt och dokumenterat julen med hjälp av frågelistor, enkäter, deltagarobservationer, fotografier, skoldagböcker och tidningsklipp. En del av materialet presenteras i boken Nu gör vi jul igen från 2006.

Annika Nordström märker att intresset för traditioner blir allt större. Hon tror att det beror på att högtider påminner oss

MYSTERIER

ILLUSTRATION: TOMAS KARLSSON

TOK

om vår historia och vårt kulturarv, men också att de säger en del om vår samtid.

– Även om traditioner är betydelsefulla så har många paradoxalt nog ett friare förhållningssätt till dem. Det verkar finnas en lust att tänja på traditionerna.

Istället för vanlig julklappsutdelning har många infört lottdragning eller andra lekar. Och det blir allt vanligare att var och en tar med sig något till julbordet.

– Människor jämkar samman sina liv och tar med sig det nya in i gamla traditioner. Det mest tydliga exemplet är maten på julborden som egentligen är det gamla bondesamhällets festmat. Men många idag tycker att den maten är för tung och osund. Nu finns det andra rätter på julborden, som polska korvar, vegetariska rätter, couscous och lasagne. Samtidigt behåller man vissa rätter som exempelvis farmors julbröd.

Också de nya svenskarna tar till sig det svenska firandet i varierande grad, även om de har en annan religiös bakgrund.

– De vill gärna göra högtiden svensk men samtidigt för nysvenskarna in nya traditioner och mixar med egna. Fast det som förenar alla verkar vara att se Kalle

Anka på julafton kl 15.00.

Bland annat har barn ritat och berättat om julen. För barnen är förstås julklappar det allra viktigaste, men gemenskap, att vara tillsammans med familjen och släkten, är minst lika betydelsefullt, berättar Annika Nordström.

Det som har överraskat henne är att många människor har så stora förväntningar på julen.

– Det som är nytt är att julen börjar allt tidigare. Tiden före jul verkar vara viktigare än själva julafton. Från första advent trappar vi successivt upp julkänslan. Vi pyntar mycket tidigare jämfört med förr och det riktiga julmyset infinner sig tiden före julafton.

Själv har hon brutit mot några av julens oskrivna regler.

– Vi har skippat julklapparna och infört knytis. Det är väldigt radikalt. Men min man har fått barnbarn, så vi får kanske rucka på traditionerna så småningom.

Allan Eriksson

Hur mår egentligen tomten?

GU Journalen har bött Mette Axelsen, universitetslektor vid avdelningen för klinisk näringslära att ställa diagnos.

FOTO: STEFAN IDEBERG

Visst är julmaten god, men det sociala åttandet i tid och otid driver upp hans energiintag. Dessutom bjuder den rika variationen på julbordet till att han äter mer mat innan han är tillfreds! Kakor, choklad, och knäck slinker ner, trots att han är mätt. Tomtefar är snäll och god och vill vara

alla barn till lags, tar en liten bit mat varje gång det bjuds. Tomten skulle vara en utmärkt förebild om han sade: "Nej tack, men jag tar gärna en klementin – och på tallriken ska minst hälften vara kål!"

Har tomten ett alterego, en helt annan livsstil än den vi sett? Lever han på grönländsk säl under årets resterande månader? Någon har sett tomten knoga mil efter mil över glaciärer. Det är sällsynt, förvisso, att se en man så trind och så god under sådan premiss. Men möjligen har tomten en sällsynt förkärlek för sälspäck – omega 3. Midjemättet är högt, men fett i levern är mindre... blodsockersättningen normaliseras av tomtens glaciärstrapatser. Åderförkalkningen hindras av fiskmat och motion. Möjligen skulle detta kunna förklara varför tomten trots sin trinda form håller år ut och år in.

TOMTEN är arketypisk för den muntre, jovialiske och matglade mannen! Frisk, rosig och välfödd men förmodligen – ack, så felnär. Bakom den brummande, glada fasaden gömmer sig en överrиск för att en allvarlig hjärt-händelse ska drabba vår tomtefar. En alltför stor mage gör inte bara skorstenen trång, utan även tomtens artärer. Bakom den feta magen finns en fet lever, vilket gör blodsockersättningen undermålig och ger inflammation och förfettning i kärlen. Troligen har vår tomtefar behandling mot diabetes, högt blodtryck, blodpropp, högt kolesterol och stortå-gikt.

Tomten är en person som normalt inte stressar, men även den korta tid av dålig sömn, stress och utmattning som han utsätts för stannar kvar som ett "metabolt minne" fram till våren. Tomtefar får akta sig både under och efter jul.

Tomten borde definitivt få vår hjälp att lägga om sin diet. Julen innebär 0,5 kg viktuppgång, trots sin korta tidsrymd.

Mette Axelsen

EN AMERIKANSK DETEKTIV

TEXT Kajsa Asklöf | Foto Johan Wingborg

Tanken var att hon skulle skriva sin avhandling om undernäring men det blev fetma istället. Detta var tidigt 1980-tal och början på den epidemi som sedan dess blivit ett erkänt folkhälsoproblem. Lauren Lissner, professor i epidemiologi, har med folkets ökade vikt fått goda skäl att forska om fetma även i Sverige.

VITRÄFFAS HEMMA hos Lauren i det renoverade gamla radhuset från 1922. Det ligger bland ståtliga tullar men ändå centralt. Maken har renoverat huset ända upp till och med vinden, en tidskrävande utmaning, som pågått under lång tid. Vi går en tur genom de vackra rummen med möbler från samma tid som huset. Här och var hänger broderier som Lauren gjort, bland annat en väggtextil som påbörjades av Laurens mormor under den amerikanska depressionen. Laurens mamma gjorde sin del genom att färdigställa cirklarna och till slut var det Lauren som efter mycket vända sydde ihop alla blommiga cirklar till väggprydnaden på väggen framför oss. Broderi framstår som en något anakronistisk och oväntad syssla för en tidspressad forskare?

– Ja, en del blir förvånade men jag har gjort det då och då sedan jag var barn och det är avslappnande.

NÄR LAUREN LISSNER läste på universitetet i Kalifornien hade hon inga bestämda planer på vad hon skulle bli och kände knappast till ämnet som hon ägnar sig åt idag. Epidemiologi är forskning om hälsa i en population. Epidemiologyrket lämpar sig för den som med en detektivs iver gillar att leta betydelsefulla samband bland alla de faktorer som kan påverka sjukdomars utbredning

”Det är en verklig utmaning att försöka sammanföra forskare från olika områden vid GU kring några gemensamma forskningsområden.

såg hon att världen också hade en annan epidemi att hantera – övervikten, med alla dess allvarliga kroniska följsjukdomar.

– Handledaren blev besviken men jag stod på mig och sade att jag ville använda samma forskningsmetoder men för en annan problematik. Till slut fick jag som jag ville och det blev en lyckad avhandling. Nu anses fetma vara ett allmänt hälsoproblem och det får betydligt mer uppmärksamhet än då jag började för 25 år sedan.

NÄR HON TRÄFFADE en svensk-amerikansk man, en matchning gjord av en vän, bestämde hon sig för att väva ihop sina vägar med hans. De letade efter en plats där båda kunde syssla med sina forskningsområden (hans är teoretisk fysik) och hamnade därför i Göteborg 1989. Eftersom Sverige har en lång tradition av epidemiologiska studier var det ett bra val och Lauren har ägnat sig åt en rad intressanta forskningsprojekt genom åren.

– En fördel med mitt jobb är att det är flexibelt och att nästan alla ämnen är intressanta ur metodisk synvinkel. Numera ägnar jag mig inte bara åt näringsforskning utan epidemiologi generellt och min institution har skapat en enhet för folkhälsopidemiologi.

Lauren är huvudkoordinator för forskningscentrumet EpiLife, Göteborgs epidemiologiska centrum för forskning om samspel mellan mental och fysisk hälsa i ett livstidsperspektiv. Det är en av de tio starka forskningsmiljöer som Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap har satsat extra pengar på. Här bedrivs en mängd tvärvetenskapliga studier. Genom att studera människor under lång tid hoppas man ringa in livsstilsfaktorer som har betydelse för utveckling av fetma, demens, hjärt- och kärlsjukdomar, depression med mera.

– Det är en verklig utmaning att försöka sammanföra forskare från olika områden inom GU kring några gemensamma forskningsfrågor. Det finns ingen gemensam institution där epidemiologerna kan samlas, så vi måste arbeta utanför våra grupper.

I CALLE BENGTSSENS kvinnostudie har man följt ett antal kvinnor i Göteborg sedan 1968 (1 462 stycken från början) för att utröna vilka livsstilsfaktorer som har betydelse för hälsan. Nästa år, när de yngsta är 79 år, ska de undersökas igen.

– Vi har blodprover sedan de var i medelåldern och kan söka efter faktorer som förutsäger ohälsa. Exempelvis kan vi se att det finns markörer som förutsäger risken för diabetes och demens.

Ett resultat som blev mycket uppmärksammat för en tid sedan var att kvinnor som drack vin varje vecka eller månad blev dementa i mindre utsträckning än de som drack sällan eller inte alls. Vin som skyddsfaktor är knappast okontroversiellt eftersom vinkonsumtionen kan skydda mot en sjukdom och samtidigt vara en riskfaktor för en annan. Även om hjärtat mår bra av vin är det inte säkert att levern gör det.

V I FOLKHÄLSA

i en befolkning. Ämnet har fått allt större betydelse de senaste årtiondena då man försöker förstå hur livsstil, mat och olika ämnen i vår omgivning påverkar hälsa och livslängd.

DE FÖRSTA EPIDEMIOLOGISKA studierna kom egentligen redan på 1400-talet då man uppmärksammade att det fanns en ökad risk för gruvarbetare att dö i lungsjukdomar. Engelsmannen Percival Pott lade på 1700-talet märke till att sotare fick ”pungcancer” oftare än andra. En annan engelsman, John Snow, letade också samband och orsaker när London drabbades av en koleraepidemi på 1800-talet. Hans iakttagelser och resoluta borttagande av handtaget från en brunn bidrog sannolikt till att färre dog av sjukdomen.

Detta hade Lauren Lissner inte hört talas om när hon skulle påbörja sina universitetsstudier. Som så många andra amerikanska universitetsstudenter fick hon en gedigen allmän grundutbildning (liberal arts).

– Det är synd att den möjligheten inte finns i Sverige, för dem som inte vet vilket yrke de ska välja.

Å andra sidan bekostar inte amerikanska staten studierna och det är den andra stora skillnaden Lauren kan se mellan svenska och amerikanska universitet.

– Privata universitet kostar idag ungefär 400 000

kronor i årsavgift med mat och logi. Ett statligt universitet kostar ungefär hälften. I Sverige sparar man inte till barnens utbildning utan betalar pengarna i skatt istället.

För Laurens del var det först under sista studieåret på grundnivå som hon kom in på forskningsspåret. Då läste hon en kurs i forskningsmetodik. Det kanske inte heller hade haft så stor påverkan om hon inte samtidigt hade två extrajobb för att hjälpa till med kostnaderna. På morgnarna serverade hon frukost och på eftermiddagarna jobbade hon i administrationen vid sitt college där hon hade till uppgift att öppna och sortera post.

– **JAG HADE DÅ MÖJLIGHET** att se alla jobbbannonser som kom in och hittade en om en praktikplats på FN:s livsmedels- och jordbruksorganisation i Rom, FAO.

Väl där fick hon till uppgift att skriva om problem som kvinnor i u-länder drabbades av när de konkurrerades ut av jordbruksteknologi.

– Det ledde till att jag blev intresserad av näring, speciellt undernäring.

Med sina nya kunskaper om fattigdom och undernäring flyttade hon till New York för att skriva sin doktorsavhandling inom nutritionsepidemiologi på Cornell University. Tillbaka i USA efter fyra år i Italien,

FAKTA: LAUREN LISSNER

Yrke: Professor i epidemiologi.

Uppvuxen: Los Angeles, USA.

Familjebakgrund: Pappa var advokat, mamma sjuksköterska, men hon var hemmafru när vi var barn. Tre syskon. Ännu tidigare härstammar jag från en engelsk missionär och en polsk rabbin som immigrerade till Amerika.

Bor: Radhus, centralt.

Familj: Maken Stellan Östlund, professor i teoretisk fysik vid GU, barnen Alice 22 år, Daniel 18 år och Emilie 13 år.

Beskrivs som: Kollegor nämner skicklig, intresserad, effektiv, temperamentsfull och frispråkig.

Då är jag nöjd på jobbet: När någon av mina doktorander har lärt sig hur intressant forskning är, känner jag att jag har lyckats med något.

Mentor: Hans Wedel, numera professor emeritus i statistik, har påverkat mitt sätt att arbeta. Vi undervisade tillsammans och strävade efter att göra epidemiologi och statistik konceptuellt och begripligt utan för många ekvationer.

Stolt över: Mina tre barn.

Sida att förbättra: Svenskan. Efter 20 år här finns det fortfarande en hel vokabulär (administration, juridik, finans) jag inte behärskar. Fast det gör att jag håller mig till forskningen.

Värt att slå vakt om politiskt: Efter valet har amerikanerna verkligen något att fira.

Känd person jag önskar träffa: Obama, förstås.

Semester: Den bästa semestern på flera år hade vi i somras när vi paddlade kajak i skärgården.

Favoritplats: Rom, där jag lärde mig att klara mig själv, och Styrös, där vi har vårt sommarställe.

Resa: Vi försöker åka till USA varje år och jag hoppas få tillbringa sommaren där.

Tränar: På helgerna går jag till gymmet, oftast med vänner eller med min dotter, så det handlar också om social samvaro. Jag går till och från jobbet, 20 minuter i varje riktning.

Det jag saknar i Sverige är att inte kunna skämta på mitt eget språk.

– Jag tycker att vissa journalister gjorde för mycket av resultatet.

En del av forskningsmaterialet är i form av nedfrysta blodprover som förvaras i ett fryshus på Hisingen. De äldsta proverna i biobanken är från 1968 och riskerade att förstöras innan Lauren och hennes kollega Cecilia Björkelund bestämde sig för att vidta ett "biobanksantikvariatprojekt". Nya frysar köptes in och ställdes på den egna institutionen och människor anställdes för att märka om de överisade proverna.

– Forskarna i kvinnostudien, som ursprungligen sparade de här proverna, var kloka och förutseende. Med den nya biobanken kan vi spara proverna för framtida forskare.

DET FORSKNINGSPROJEKT Lauren tycker är allra roligast just nu är EpiLife Child där det ingår en rad olika studier om barn och fetmaepidemin. Forskningsgruppen samarbetar med forskare i åtta andra europeiska länder där man också kartlägger hälsorisker hos överviktiga barn och försöker förebygga deras fetmautveckling.

– Sverige har mindre barnfetma jämfört med många andra länder, exempelvis södra Italien.

I Göteborg, och i de andra länderna, har man valt ut stadsdelar som liknar varandra befolkningsmässigt. I en av dem gör man en så kallad livsstilsintervention studerar om information och olika aktiviteter med barnen och föräldrarna förändrar deras livsstil eller hälsa. Bland annat får barnen med sina föräldrar fem olika meddelanden som forskarna ska se hur de tar till sig. I informationen finns enkla budskap om att äta mer frukt och grönsaker, dricka mer vatten, titta mindre på tv, vara mer aktiva, få bättre sömnvanor och vara mer med familjen.

– De som gör livsstilsinterventionen gör ett stort jobb och är väldigt aktiva. Om ett eller två år ska barnen i alla de tre stadsdelarna kartläggas igen.

När man jämför tioåriga barn som är födda 1974 med barn födda 1990 ser man de tidiga tecknen på barnfetmaepidemin. I gruppen födda 1974 var det mindre än 1 procent som uppnådde kriterierna för fetma medan det var hela 3 procent i gruppen födda 1990.

EN SENARE JÄMFÖRELSE av grupperna i Göteborg födda 1990 och 1994 visar ingen ytterligare ökning hos pojkarna och möjligtvis en tendens till minskning hos flickorna. Samma resultat kan man se i Stockholm.

– Jag har fått kritik av några kollegor för att jag har gått ut med de forskningsresultaten. Men anledningen till att vi forskar är ju att vi ska komma fram till sanningar och förmedla dem.

Fortfarande finns det grupper där fetman är ett problem och det är framför allt i områden där många invandrare och låginkomsttagare bor, även om man där möjligen ser en utplaning.

– Vi kan se att de konsumerar mycket mindre läsk,

godis och snacks som innehåller mycket fett och att de tittar mindre på tv än tidigare.

Frågan är varför just tioåriga flickor i Göteborg och Stockholm minskar i vikt. Är det för att pressen på skönhet är större bland tjejer eller för att de är bättre på att ta till sig hälsobudskap?

– Flera forskare har sett att kvinnor lättare tar till sig hälsobudskap, så varför inte flickorna också?

Forskningen är och har hela tiden varit en viktig del av Laurens tillvaro, men det är också familjen. När barnen var små lade hon sig till med vanan, eller ovanan, att utnyttja arbetstiden till fullo genom att arbeta "som en galning" utan avbrott för lunch eller fika. Näring och dryck intogs i farten vid skrivbordet. Klockan tittade hon inte på förrän det drog ihop sig till dagishämtning.

– **SVENSKARNA TYCKTE** att jag var lite konstig i början men om man har en familj med tre barn och samtidigt vill göra resten har man inget annat val än att bli effektiv. Alla som kombinerar familj och arbete blir det.

Laurens man beskriver henne som intensiv och effektiviteten har hon med sig i allt hon gör. Även när hon lagat mat.

– Jag är en otålig person så för att inte bli uttråkad medan jag väntar på att en rätt ska bli klar så gör jag två eller tre andra middagar samtidigt. Det fungerar men skapar en väldig oreda i köket. Fördelen är att vi får mat för flera dagar.

Vanor att inte ta rast under arbetsdagarna har hon behållit men ändå måste hon numera jobba hemma på morgonen och några timmar på helgen.

– Jag hade tidigare som princip att aldrig ta med mig arbete hem när barnen var små, men nu går det inte att undvika längre. Jag måste hitta nya strategier för att slippa det.

Stressen försöker hon kompensera genom att se till att sova tillräckligt och läsa mycket. Att läsa skönlitteratur tycker hon visserligen är avslappnande men lite onödigt när det finns så mycket intressanta verkliga historier att ta del av.

– **JAG GILLAR HISTORIA** ur ett mänskligt perspektiv och läste just en bok som var väldigt intressant, om samhället under Stalin. Och nyligen läste jag min första bok på svenska. Det var inget höglitterärt utan en deckare, men den fick mig att förstå att jag kan njuta av att läsa en bok på svenska.

Det händer att hon längtar tillbaka till fädernelandet men hon vill inte störa sina barns uppväxt med en flytt. Istället brukar familjen åka en gång om året till Los Angeles, där föräldrar och gamla vänner fortfarande finns kvar.

– Det jag saknar i Sverige är att inte kunna skämta på mitt eget språk.

Karin Friberg Heppin har gjort en studie om doktorandernas situation som visar att villkoren är väldigt olika – trots att det är en och samma arbetsgivare.

Underbetalda doktorander!

En yrkesgrupp med samma utbildningsnivå och samma arbetsgivare – men ändå helt olika villkor. Doktorander får ibland ersättning för undervisning, ibland inte. Många undervisar så mycket att det går ut över studierna. Rimligt? Nej, menar Karin Friberg Heppin som är ordförande i Doktorandkommittén.

HON HAR TILLSAMMANS med tre andra forskarstudenter i Doktorandkommittén nyligen presenterat en studie om doktorandernas situation. Totalt 60 doktorander från hela universitetet har fått tycka till om undervisning, ersättning, pedagogisk utbildning och vilket stöd och ansvar de får. Trots att undersökningen inte gör några anspråk på att vara representativ framträder ändå en tydlig bild.

– Doktoranderna är missnöjda för att de får för dåligt betalt för undervisningen, säger Karin Friberg Heppin. Vissa institutioner ger tre timmar betalt per undervisningstimme medan andra ger fyra timmar. Den ersättning man får, är antingen lön eller förlängning. Det säger sig självt att det är för dåligt. De flesta får inte ens extra betalt för att de lägger upp kursen själva och konstruerar eller rättar tentor.

Karin Friberg Heppin, som själv forskar i språkteknologi, har fått höra att ersättningen är dålig första gången men om kursen ges flera gånger och om man får undervisa på den igen så jämnar det ut sig.

– Det är inte hållbart. En arbetsgi-

vare ska inte medvetet underbetala sina anställda med ett vagt löfte om att den anställda kanske får igen tiden under åren som kommer. Vilken annan arbetsgivare hade gjort så?

MEN ALLA FÅR inte betalt för att undervisa utan det förväntas ingå i utbildningen. Så är det på flera håll inom exempelvis Handelshögskolan och Samhällsvetenskapliga fakulteten. På Naturvetenskapliga fakulteten förekommer det att doktorander känner sig tvingade att skriva på ett avtal om 20-procentig institutionstjänstgöring när de börjar.

– Flera doktorander inom naturvetenskap känner sig överbelastade och får ta ett stort ansvar för grundutbildningen. Några av dem som svarat menar att det blir så mycket undervisning att det går ut över studierna.

ETT ANNAT PROBLEM är att det finns doktorander, på exempelvis Humanistiska och Samhällsvetenskapliga fakulteterna, som inte får chansen att föreläsa alls. Det innebär att de inte får någon möjlighet att meritera sig för tjänst efter disputation. Men formellt sett är undervisning inte en del av doktorandstudierna. Det är och ska vara ett frivilligt moment, tycker Karin Friberg Heppin.

– Alla bör erbjudas att få undervisa och få betalt för det. Däremot måste man ha rätt att tacka nej om man inte hinner.

I studien efterlyser många en central

överenskommelse, att det är samma regler om ersättning överallt. Det borde finnas en mall för att räkna ut hur mycket tid doktoranden ska ersättas för. Karin Friberg Heppin tycker också att man bör se antalet ersatta timmar så att arvudet bättre än idag motsvarar den tid som doktoranderna faktiskt lägger ner.

– Total rättvisa är kanske inte möjlig. Eftersom det ser olika ut på universitetet måste det finnas en flexibilitet så att man kan välja att ta ut det i tid eller arvode. Dessutom bör ersättningen variera beroende på om det är föreläsning, kursplanering, seminarium, laboration eller examination.

INTE HELLER ÄR DET självklart att doktorander får gå en pedagogisk utbildning. Trots att det i reglerna står att en sådan kurs är obligatorisk för undervisande doktorander. Av dem som går kursen kan några tillgodoräkna sig kursen som en del av hela utbildningen medan andra får gå den på sin fritid.

– Doktorander ses som en buffert som man kan ta till när så behövs. I dåliga tider får de mindre undervisning, i goda tider mer. Som doktorand är man mitt emellan utbildning och arbete. Det gör det svårt att hävda sin rätt.

Men det resultat som överraskade Karin Friberg Heppin mest var att det är så olika villkor för doktorander vid GU. Det kan till och med vara stora skillnader inom en och samma institution.

– Vi vill väcka frågan om GU:s ledning tycker att det är acceptabelt att en och samma arbetsgivare kan ha så vitt skilda villkor för anställda med samma typ av arbetsuppgifter och som dessutom har samma utbildningsnivå?

Allan Eriksson

fakta

Målet var att nå 1 doktorand per institution. Totalt 60 doktorander svarade på enkäten, varav de flesta (18) kommer från Humanistiska fakulteten. Väldigt få svar har kommit från Utbildningsvetenskapliga fakulteten (3 personer) och från Sahlgrenska akademien (2 personer).

Här är några exempel på kommentarer:

“Orimligt! Otacksamt!”
 “Tiden det tar att undervisa får doktoranden ofta inte tillbaka i tid.”
 “Alla tilldelades 20 procent undervisning men det krävs alltid mer.”
 “Ja, lika lön för lika arbete.”
 “Ja, lika för alla = inget tjat.”
 “Tryggt med ett regelverk!”
 “Undervisning ses som viktigt. Forskning som mindre viktigt.”

Berkeley – alltid lika hett

TEXT Viveca Bladh

Tjugo Nobelpristagare och världsledande forskning inom en rad områden – UC Berkeley är ett av världens mest prestigefyllda universitet. Inte undra på att det är stenhård konkurrens om platserna. Men Göteborgs universitet har sedan några år ett utbytesavtal som ger doktorander möjlighet att läsa där ett år. Än så länge har dock ingen doktorand från Berkeley kommit till Göteborg.

TEMPERATUREN har stigit till nära tjugograd i Berkeley, där på andra sidan San Francisco, trots att det är i mitten på november. På campusområdet får jag en känsla av festival med alla människor som samlats på trappor och bänkar i skymningen. Man hör musik och får kryssa mellan skateboardåkare, professorer och barnvagnar.

– Det var ännu mer när terminen startade, säger Maria Johansen, lärare i idéhistoria vid Göteborgs universitet som forskar om identifieringens idéhistoria. Under ett läsår är hon gästforskare på institutionen för retorik inom ramen för ett postdoktoralt program.

MARIA JOHANSEN känner jag sedan tidigare och hon visar mig runt det omtalade universitetet. Hon berättar att det är svårt att välja mellan de föreläsningar och seminarier som erbjuds, med tanke på vilka professorer och gästande föreläsare som finns där. En belöning efter den mastiga antagningsproceduren.

– Byråkratin är fruktansvärd och det tar sin tid att få allt klart, från visum till att bli registrerad och få det ID-kort som också fungerar som länekort.

Trots att ett av tidernas mest hårdbevakade presidentval i USA just är över, passerar flera tåg av demonstranter Berkeleys campus denna vecka. En grupp protesterar mot USA:s behandling av fångar och en stor manifestation hålls under helgen mot proposition 8, som vill förbjuda könsneutrala äktenskap.

Det fria ordet har en särskild position i Berkeley. Studenternas protester mot inskränkning av yttrandefrihet för

socialister och kommunister efter andra världskriget spred sig vidare i landet härifrån, och hit drogs ikonoklaster och fritänkare redan under guldrushens dagar. Det var också guldrushen som lade grunden för universitetet, då Agricultural, Mining and Mechanical Arts College startades här. Jordbruksdelen har sedan förgrenat sig och det var nutritionsforskare här som senare upptäckte E-vitaminet, vilket belönades med Nobelpriset. Näringsfysiologen Daniel Arvidsson på avdelningen för klinisk näringslära vid Göteborgs universitet sökte sig till Berkeley då han kände att han behövde nya perspektiv i arbetet med doktorsavhandlingen. Han fick tips om att professor Sharon Fleming i Berkeley hade ett projekt där man undersökte hur överviktiga afroamerikanska barn kan ändra sina mat- och träningsvanor.

– **JAG ARBETAR MED** att utvärdera nya moderna mätmetoder för olika former av fysisk aktivitet och att mäta det i olika grupper bland annat på barn med hjärtfel. Att också se hur en mätmetod kan användas för att påverka en grupp ligger lite utanför min avhandling men är självklart intressant.

Avbrotten gav nya perspektiv, inte minst att hemmainsitutionen faktiskt är mycket värdefull för honom.

– Professorn var den bästa tänkbara handledare och gav mig nya utmaningar. De ligger långt framme på sitt område, men jag kunde också förvånas över att det var ganska gamla lokaler och av att många arbetade var och en för sig.

Daniel Arvidsson arbetar fortfarande med projektet men då via e-post och webbkonferenser om artiklar som publiceras.

MUSIKERN OCH DOKTORANDEN Per Anders Nilsson har varit i Berkeley flera omgångar, både för att uppträda och arbeta med sin forskning, 2003 stannade han i tre månader på CNMAT, Center for New Music and Audio Technologies.

– Arbetar man med datormusik kommer man förr eller senare i kontakt med CNMAT, säger Per Anders Nilsson.

Från början spelade han framför allt saxofon, men kom in på datormusik och sedan i kontakt med David Wessels forskning på CNMAT och med utvecklingen av koncept och mjukvara för musik.

– På en saxofon vet jag vilket ljud

FOTO: VIVECA BLADH

jag får och vad jag kan, men på datorn är det inte så begränsat. Det finns oändliga möjligheter till olika ljud. Det går att bygga sina instrument efter egen estetik och egna ideal. I min forskning studerar jag hur kontroller som är tillräckligt intuitiva och följer handens rörelser kan användas för att styra musiken.

AVHANDLINGEN på Musikhögskolan heter Instrument. Improvisation. Implementation och tar sikte på både de tekniska detaljerna och det musikaliska utförandet. Men på CNMAT står tekniken i fokus.

– Där kan jag känna att vi är starka i Göteborg på den konstnärliga nivån och de högt kvalificerade orkester- och

FOTO: JOHAN WINGBORG

Kristina Lygnerud
Doktoranderna på Handels är de mest aktiva att söka Bo Samuelssons doktorandutbyte med UC Berkeley. Kristina Lygnerud lyckades få en plats på Haas School of Business för att skriva sin licentiatuppsats om innovation inom industriell och finansiell ekonomi.

improvisationsmusiker vi har, men det har gett mig oerhört mycket att komma till Berkeley. Vi saknar deras starka forskningsmiljöer. De har hög vetenskaplig nivå från masterutbildning och uppåt.

DRYGT 2 500 FORSKARE och gästlärare kommer från mer än 80 länder till Berkeley förra läsåret. Vissa stannar bara några dagar – för till exempel en konferens – medan andra kommer för att delta i längre utbytesprogram, berättar Sook Hollingshead, rådgivare på International Office på UC Berkeley.

– Det kan också handla om forskare som vill se utrustning vi har här eller om personer som undervisar i flera år. De allra flesta har kontakt med en institution eller en professor innan de kommer hit, säger Sook Hollingshead.

– Jag ville komma i kontakt med någon som sysslade med innovationer inom ekonomiforskningen och i Berkeley finns professor David Teece som är framstående på det området, berättar Kristina Lygnerud, doktorand på avdelningen för industriell och finansiell ekonomi. Hon sökte utbytesprogram för en termin och arbetade under denna tid med sin licentiatuppsats som är inriktad mot innovation och värdeskapande. Hon var nyfiken på den amerikanska forskningskulturen och ville lära mer om hur de arbetar. Haas School of Business är en relativt liten avdelning på Berkeley, men en väldigt dynamisk miljö, upplevde Kristina Lygnerud.

– Man arbetar i smågrupper, läser in sig på varandras område och pratar mycket forskning. Ett samtal med professor David Teece fick mig till exempel att tänka till om upplägget för licentiatuppsatsen.

DANIEL ARVIDSSON och Kristina Lygnerud kom till Berkeley genom det utbytesavtal som kallas Bo Samuelssons doktorandutbyte, som kom till efter ett besök av Göteborgs universitets delegation 2002. Det omfattar en termins eller ett års forskarstudier för som mest fyra doktorander per år. Fjorton doktorander från GU har hittills åkt, men ingen forskarstuderande från Berkeley har nappat på erbjudandet än.

– Jag tror att det handlar om att det är så svårt att bli antagen som doktorand vid Berkeley – det är ett så prestigefyllt universitet och avgifterna är så höga att ingen anser sig motiverad att åka iväg till ett annat universitet för en termin, säger Dora Kos-Dienes, internationell koordinatör.

Ändå är de svenska gästforskarna och doktoranderna få i jämförelse med besökarna från Kina, Japan och Ostasien.

– De länderna bedriver en mycket offensiv och strategisk uppbyggnad av sin forskning just nu, säger Dr Robert Price,

rektor för forskning inom UC Berkeley.

Efter att Barack Obama vann presidentvalet är han försiktigt optimistisk till att forskningen ska få mer stöd från federalt håll, men han tar inte ut något i förskott – landet är trots allt mitt i en finansiell kris, vilket kan påverka företagets möjlighet att stödja forskning.

Han tycker sig se att Europa följer Nordamerikas tradition att söka alltmer ekonomiskt stöd för forskning bland privata finansierare:

– **EN DOKTORAND** här är på ett mycket tidigt stadium införstådd med att han eller hon har en uppgift att värva sponsorer för att få in pengar till forskningsprojektet. När man kommer in i en forskargrupp frågar man sig: "Hur kan jag bidra?" Som forskare i USA är man kanske också mer engagerad i arbetet med sponsorer i olika arrangemang, säger Robert Price.

– Jag tror att Berkeleys framgång ligger i att prestera bra på alla plan: att forskningen utmärker sig bland de främsta, att undervisningen är högklassig och att de har en väl fungerande administration och ekonomi, säger han.

fakta

UC Berkeley är en del av statliga University of California och har drygt 35 000 studenter och cirka 2 000 fakultetsmedlemmar.

Kostnaden för en plats som doktorand eller gästforskare varierar. En doktorandplats kostar 23 582 dollar per läsår.

- UC Berkeley rankas som nummer ett inom tio fält när det gäller doktorandprogram.

- Utlysningen av Bo Samuelssons doktorandutbyte med University of California Berkeley för nästa läsår annonserades ut i november. Ansökningar bedöms först av fakulteten och rangordnas, innan fyra sänds vidare till UC Berkeley för bedömning där.

- 2007 mottog Berkeley drygt 504 miljoner dollar till forskning, varav tre fjärdedelar kom från federalt och statligt håll, 19 procent från icke-kommersiella källor och 6 procent från privata finansierare.

- Årligen bidrar cirka 4 000 studenter från Berkeley med frivilligt arbete, bland annat fredsarbete.

Less control

◆ Vice-Chancellor Pam Fredman reports that Daniel Tarschy's enquiry into universities' independence is now ready.

GU Holding out of favour

◆ The Government has decided to invest in seven new innovation offices. Chalmers is one of the institutions that will be acquiring an office but not the University of Gothenburg. This means that the University of Gothenburg will not receive a share of the 60 million SEK investment that had previously been decided was destined for the Holding Company. Chalmers will not receive a share of the investment either as it does not have a holding company.

Criticism hushed up

◆ A work environment study at Mathematical Sciences has revealed that the department and the faculty are experiencing difficulties in collaborating. However, a departmental representative feels that the study was hushed up and is now concerned that the department will split into a GU section and a Chalmers section.

Is Lund University better than we are?

◆ So far Lund University has received 14 Linnaeus Grants. The University of Gothenburg has only received two. Is this down to chance or are the researchers in Lund really that much better than those in Gothenburg?

Centre for global health

◆ The Sahlgrenska Academy has a prominent position when it comes to vaccination research. It also enjoys unique cooperation with numerous developing countries and conducts on-site trials of new medicines.

The Academy is now setting up a centre for global health.

Global vision for internationalisation work

◆ The Internationalisation Council is going to draw up a new strategy for the whole University. As there is already a lot of research within the area of global justice, Chairperson Claes Alvstam hopes that this will also become a key area in terms of the international profile.

New scientific findings about Father Christmas

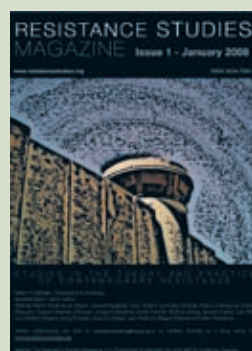
◆ New research suggests that Father Christmas has to travel at about 60 times the speed of light to have time to deliver Christmas presents to all the children in Europe. And then there are all the children in other parts of the world to think about.

Just as well that he lives a healthy life in other respects.

Journal across boundaries

Recently hundreds of anti-government protesters have stormed the two airport buildings outside Bangkok. Every day, there are protests in China. All over the world, people are getting together to protest against what they see as injustice or inequality.

This has become a forum for researchers interested in these movements, a Resistance Studies Network with over 250 members from all over the world.

THE RESISTANCE STUDIES Network was launched in 2006 by researchers Stellan Vinthagen and Mona Lilja at the University of Gothenburg. They felt a need to establish a network to remedy the lack of academic study in the field of resistance to power.

Two years later, in January 2008, the first issue of the Resistance Studies Magazine appeared with

four contributions from Swedish, English and Indian researchers. The quarterly journal publishes articles on the study and the practices of resistance.

"It is a fully peer-reviewed journal, publishing scholarly articles in the spirit of openness and sharing. Instead of moving the power of the peer-review system to the publishers, we keep the scrutiny within our editorial board of highly qualified researchers. We also apply a fully blind peer-review system where the authors don't know who is reviewing the articles, and the reviewers don't know who has written. All the articles are also free to download and to copy," says Christopher Kullenberg, who is a postgraduate student in Theory of Science. He is currently working on a thesis describing the role of statistics in the constitution of modern societies. He has also been a harsh critic of the "FRA-law", which he sees as a threat to free, independent research.

"Academics in both Germany and the UK who study different political groups have been arrested and security police have searched through their houses. We who conduct research on terrorism, activism and political resistance are of course target groups for the new FRA authority."

ANOTHER AIM OF THE JOURNAL is also to bridge the gap between academia and people working in the field. So far, a large number of the 250 members are researchers but the network is open to all, Christopher Kullenberg emphasises.

"You don't have to have a job at the university to join. Everyone is welcome – even our seminars are open to the public".

Why do you think resistance study has been a neglected area?

"The study of resistance movements has been a focus point in many theories and disciplines, for example in Theory of Science and even more so in the field of Global Studies. But within traditional academic disciplines there is a strong focus on the constitution of power and social order. However, heterogeneous acts of resistance, their social organization, and their impact on social order have

largely been neglected. In today's globalized world we are seeing the potentially transformative protests in many countries," says Christopher Kullenberg.

So instead of focusing on how nation states try to uphold authority and power, the members are more interested in the movements that destabilize the machinery of power.

"We want to raise awareness of current resistance activities. There is a great variety of perspectives and angles of approach to the study of resistance movements. People come from various disciplines and this is very rewarding. We don't always understand each other but it is better to disagree than to have a common view of the world. That would be a far greater loss. But we have no intentions of making resistance studies to a resistance science", Christopher Kullenberg explains.

THE RESEARCH also raises new, problematic and ethical questions. Is, for example, armed resistance ever justified? To what extent should resistance embody democratic processes? If the outcome of resistance is uncertain, should we pursue it even if it means risking harmful consequences? Also is legitimate resistance justified if the aim is to achieve a more equal distribution of resources?

Christopher Kullenberg is now busy with the next issue, which will come out in January. He points out that it is a non-profit enterprise with no financial support. At the same time he is editing a series of collected articles, the "Resistance Studies Reader 2008", which will be available by print-on-demand or can be downloaded for free. Also a Swedish book called "Motstånd", will be published in early 2009 by Liber Förlag, edited by Mona Lilja and Stellan Vinthagen.

All efforts and devoted time is finally paying off. The number of members and readers is constantly growing.

Allan Eriksson

Christopher Kullenberg is editor of the Resistance Studies Magazine, which is a non-profit, free and open publication.

War brutality increases with emerging nationalism in Europe, according to Sabine Grenz.

Everyday diaries give new insights

Even though diaries are seldom as private as they may seem they still say something about the way people account for themselves and describe the society they live in.

For Sabine Grenz the study of German women's diaries from the end of the Second World War has been a way to better understand the role women played during this period.

Now she hopes to expand her project to include both women and men from the whole National Socialist period.

THE DISASTROUS Second World War has, ever since its ending, continued to be a topic of great interest all over Europe, but particularly in Germany.

"To do research on the Second World War is mind-blowing because of the Nazis' annihilation politics and the response by the allied armies," Sabine Grenz says. "No other historical period has been so thoroughly studied as National Socialism, so my intention is not so much to find new facts. Instead I want to understand how ordinary people accounted for themselves, while they lived in this particular fascist system. I'm especially interested in the construction of gender, and in the relation between the constructions of gender and race."

IN A JOINT VENTURE to attract researchers, the University of Gothenburg advertised forty post-doctoral positions and one of these went to Sabine Grenz. She has

previously studied and worked at the Humboldt Universität in Berlin and at the London School of Economics and Political Science.

"What I originally wanted to know was how women, recognised as German, described the fact that on the one hand, they were privileged since they belonged to the "superior race", but on the other hand, they were marginalised and supposed to take on the traditional role of devoted mothers and housewives. In my initial project I only studied diaries from the end of the war, but I think that was too limited an approach. So what I hope to do now is to find diaries from the whole National Socialist period in Germany, from 1933 to 1945, from both women and men. I also aim to include diaries from people who were stripped of their German citizenship. What happened for instance to Jewish men and women who were no longer allowed to work as lawyers or physicians? How did this affect gender relations? And what about men who didn't want to be, or were not accepted as soldiers? How was their masculinity affected and how did they negotiate their own state of being compared to national socialist ideals?"

DIARIES ARE AN important material, since diary writing was supported by the National Socialist system. However, non-literary diaries have hardly been analysed.

"One of the reasons is the difficult character of diaries. They are written daily not as one full story. Furthermore, the genre is diverse. Some people write on a

daily basis as a kind of discipline, while others only write about special events. Some diarists only write brief notes while others articulate lengthy reflections."

AMONG MANY THINGS Sabine Grenz hopes to understand is what happened in people's minds and attitudes during the first eight years that followed Hitler's coming to power. During that time the persecution of Jews intensified and the atmosphere became much harder.

"Jews lost all their civil rights during the 1930s step by step but not until 1941 did the mass killing start. Even though Hitler intended to make everything Jewish in Germany extinct, the Holocaust can be seen neither as following his order nor as a master plan that existed from the start. The few Jews in Germany, about 500.000 in 1933 and 200.000 in 1941, could have been expelled. However, the more countries Germany occupied, the more Jews were living in occupied areas and the more aggressive the system became.

HOW ALL THIS COULD HAPPEN is almost impossible to grasp, Sabine Grenz says.

"But, as the sociologist Zygmunt Bauman has pointed out, modern societies are very obscure when it comes to questions of responsibility. Those who make decisions and those who carry out orders are seldom the same people. Those who murder can always claim that they aren't responsible because they just obeyed orders, while those who give orders do not become murderers themselves."

Going to Sweden to study German history may not seem the most obvious thing to do.

"I think it's very important to spend some time abroad and get new perspectives. I'm also generally interested in the research at the Department of Culture, Aesthetics, Media and Gender Studies. Before I came here, I knew Professor Ulla M. Holm and was interested in her feminist philosophical work. I hope that in the remainder of my time here I will learn even more about her studies."

Eva Lundgren

facts

During her first year at the University of Gothenburg Sabine Grenz has published an anthology and a journal on gender equality. In June she coordinated an international interdisciplinary introductory Gender Studies course at Radboud University in Nijmegen, the Netherlands. This course was an activity of the EU funded thematic network ATHENA – a network of European Women's and Gender Studies, in which the Department of Gender Studies is a member. In this framework, she also co-taught a course at the Central European University in Budapest.

The 40 new post-doctoral positions presented in the booklet The University of Gothenburg post-doctoral initiative 2008.

DJUREN – EN DEL AV VÅR KULTUR

TEXT Eva Lundgren | FOTO Johan Wingborg

Att humaniora handlar om människan hörs kanske på ordet. Men har djuren någon plats inom kulturforskningen?

Ja, menar Henrik Otterberg. Han har i flera års tid ägnat sig åt att sammanställa ett bestiarium, byggt på artiklar av John Bernström.

Resultatet är en skattkista för den som intresserar sig för djur – men också för alla som vill veta mer om vårt kulturarv och om hur människor uppfattade sin omgivning förr i tiden.

KULTURHISTORISKT LEXIKON för Nordisk Medeltid är ett digert verk i 22 band som utkom 1956–1978. Dessa böcker har Henrik Otterberg, doktorand vid litteraturvetenskapliga institutionen, under ledning

av Gunnar D. Hansson, ägnat många mödosamma timmar de senaste åren. Målet har varit att sammanställa alla de artiklar i zoologi som John Bernström, 1903–1989, skrivit. Resultatet är den praktfulla volymen Bernströms bestiarium på 647 sidor med närmare 200 djurarter och klasser beskrivna, från abborre till örn.

Här kan man exempelvis lära sig att jägare under hednisk tid drack björnblod för att bli starka, att islänningar under medeltiden exporterade vita jaktfalkar till orienten och att grodan länge ansågs giftig och farlig att vidröra.

Men den som inte genast kastar sig över alla djur utan också tar sig tid att läsa förordet, får sig ett spännande öde till livs.

FÖR DÄR HAR HENRIK OTTERBERG

samlat fakta om John Bernström, aristokrat, zoolog, skådespelare, språkfantast och dessutom en ovanlig äventyrare.

– John Bernström växte upp i en förmögen familj och lärde sig engelska, tyska och franska redan som barn. Men dessutom behärskade han ytterligare ett tiotal språk, var duktig i teckning, en skicklig ryttare och var dessutom en stilig aktör. Hans öde var redan bestämt av farfadern John Bernström senior. Han skulle självklart ta över AB Separator, ett företag som startats av Gustaf de Laval, där farfadern var vd.

Men 1925 bröt den unge John Bernström med sin familj, reste till London och började jobba bakom scen på en teater. Och med det började ett liv fyllt av äventyr och spännande händelser.

– Snart blev John Bernström engagerad som skådespelare. Han åkte till Berlin och medverkade i F.W. Murnaus sedermera klassiska stumfilm *Faust – Eine Deutsche Volkssage*, där han spelade tillsammans med Gösta Ekman den äldre. Han fortsatte vidare till Paris och var med i fler filmer, exempelvis med Jean Renoir som regissör.

När Frankrike införde nya lagar som gjorde det svårt för utländska skådespelare att få roller startade John Bernström en kulturtidskrift: *Nord-Sud: Revue Franco-Scandinave*.

Och för finansieringen stod ingen mindre än Ivar Kreuger.

– John Bernström berättade sedermera för sin son att han åt middag med Kreuger på kvällen den 11 mars 1932.

På förmiddagen nästa dag hittades Kreuger död på sitt hotell – och att det skulle ha varit självmord var något John Bernström aldrig trodde på.

John Bernström började studera zoologi och fick bland annat ett uppdrag från the British Museum of Natural History att samla fåglar och ägg från Medelhavets kuster. Under några år klättrade han ensam upp och nerför bergsklippor och raviner och gjorde sig vän med lokalbefolkningen genom att ge bort små presenter i form av origamivikta pappersleksaker.

– **EN BOMB** under andra världskrigets slutskede förstörde tyvärr hela fågelsamlingen, som förvarades i ett av British Museums magasin. Men John Bernström fortsatte sina studier av djur och inte minst efter sitt rika giftermål med

Estelle von Schinkel kunde han utan ekonomiska problem ägna sig åt sina intressen.

Under tjugo år bodde familjen på Tidö, en av Sveriges största privatägda slottsegndomar, och här skulle John Bernström, bland många andra uppdrag, skriva de zoologiska artiklarna i *Kulturhistoriskt Lexikon för Nordisk Medeltid*.

– John Bernström tolkade inte medeltiden särskilt strikt, utan tog med det mesta han kunde finna fram till mitten av 1800-talet. Sina källor hittade han lite varstans – i Bibeln hos Aristoteles och Plinius den äldre, men också i medeltida biskopsmenyer, skräror och sagor.

John Bernström skrev inte bara om verkliga djur. Även enhörningar, drakar och basilisker finns med i lexikonet.

– Jag funderade på om jag verkligen skulle ha med dessa i boken. Men eftersom även fabeldjur ingick i den folkliga föreställningsvärlden och dessutom bygger på faktiska iakttagelser, verkade det fel att utesluta dem. Och John Bernström kommer med plausibla förklaringar till fantasidjuren och härleder exempelvis basiliskan ur berättelser om nordafrikanska sandormar.

HENRIK OTTERBERG har inte bara ställt samman alla artiklar av John Bernström utan också varsamt kompletterat materialet och kontrollerat alla källor.

– Och Bernström var verkligen noga, det är inte ofta han tagit fel. Däremot har en del av de uppgifter han ger hunnit bli föräldrade. Han beklagar exempelvis att det inte finns någon utredning om Bernt Notkes S:t Görans draken, en skulptur från 1489 i Stockholms Storkyrka, men en sådan kom faktiskt för ett tiotal år sedan. Jag har funderat en del över i hur hög grad jag borde lägga till de senaste årens forskningsrön men har överlag beslutat att bara infoga smärre kommentarer där jag tyckt att det varit befogat. För övrigt menar jag att man måste se den här

boken som ett tidsdokument över John Bernströms arbete.

Inte bara förordet i Bernströms bestiarium innehåller en intressant levnadsteckning. Den som bläddrar fram till källförteckningen kommer att finna ett trettiotal öden som lockar till vidare läsning. Vad sägs exempelvis om Samuel Bochart, 1599–1667, som behärskade sjutton språk och bland annat skrev en himmelsk zoologi med beskrivningar av samtliga djur i Bibeln.

– Den boken var så full av citat från arabiska och andra semitiska språk att det engelska förlaget fick låta tillverka särskilda typsnitt för att trycka boken. Som många andra intellektuella bjöds han in till Sverige av den kunskapsförstärkte drottning Kristina. Och till skillnad från René Descartes ett par år tidigare överlevde han hennes seminarier i gryningen.

OCH VEM VILL INTE veta mer om Conrad Gesner, 1516–1565, ur vars verk *Historiae animalium* Henrik Otterberg tagit flertalet illustrationer? Gesners mål var att i sex volymer beskriva all världens djur.

– Jag har fått hjälp av många kollegor när det gäller översättningar, litterära källor, tips och råd. Tvärvetenskap kan vara svårt att få att fungera i praktiken men när man som här samlas kring ett konkret projekt är det fantastiskt att kunna dra nytta av kunniga personer inom andra discipliner. Men främst min mentor Gunnar D Hansson har varit ovärderlig.

Det Henrik Otterberg hoppas med boken är förstas att läsarna ska tycka att det är roligt att slå upp ett djur och lära sig varför björnen ansågs vara *force majeure* i de gamla landskapslagarna, och varför lejonet är det ädlaste av alla djur – men också läsa om plågor som råttor och löss.

– Jag hoppas också att boken ska mana till eftertanke. Djur och natur uppfattas ofta som någon sorts bakgrund till människans förehavanden och vi glömmer att naturen utgör själva grunden för vår existens. Inte minst nu, när en fjärdedel av världens alla däggdjur är hotade, för att inte tala om grodor, ödlor och ormar, tycker jag att vi borde begrunda det faktum att djuren alltid utgjort en viktig del av våra liv. Exempelvis den så kallade ekokritiken, som intresserar sig för skildringar av naturen inom främst litteratur och filosofi, har funnits i ett tjugotal år, men verkar nu också dra till sig ett mer allmänt intresse. Det jag hoppas är att vi börjar ifrågasätta vår antropocentriska hållning och börjar diskutera både gränserna för det mänskliga och det djuriska. Kanske är detta till och med ett område där olika vetenskapsområden kan mötas? Naturvetare kanske kan tycka att det är givande att lära sig lite om djurens kulturhistoria. Och, minst lika viktigt, humanister kanske kan börja inse att lite kunskaper i biologi också ökar förståelsen för vår kultur och för tillvarons djupaste villkor.

fakta

Bernströms bestiarium – en djurens nordiska kulturhistoria är utgiven på Atlantis förlag. För utgivningsstöd står bland andra Michaelisgillet, Helge Ax:son Johnsons Stiftelse och Långmanska kulturfonden.

Vi glömmer att naturen utgör själva grunden för vår existens, påpekar Henrik Otterberg som kartlagt djurens kulturhistoria. Bilden är tagen på Naturhistoriska museet.

Det stillsamma svarta vattnet

DEN 2 DECEMBER var det snöglopp och dimma. Björkarna utan fönstret spretade med sina svarta grenar mot en gråttung himmel. Ljuset på kontoret blev ockragult mot skymningen utanför. Varmt och kallt. Idag är det snö och högt till himlen. Morgonljuset färgar väggen mitt emot guldgul och adventsljusstaken avtecknar sig som en blå skugga i det upplysta fältet. Färgtemperaturerna inne och ute har bytt plats, kallt och varmt, som på våren då björkarna har fått musöron och ljuset silas genom det skira gröna. Igår såg man knappt vattnet i höljen nedanför. Dimman samlade alla nyanser till ett enhetligt

töcken. Idag ser man. Det svarta vattnet är ovanligt stilla men det fryser aldrig. Strömmen är stark. Höljen ingår i ett reglerat vatten system, Dalslands kanal. En gång var där en väldig fors. Jag har sett foton. Nu leds vattnet genom brukets turbiner och rörelsen omvandlas till kilowattimmar. Om sommaren kan man bada på lunchrasten. Det finns gästlärare som gärna kommer hit för det. Vattnet är klart och kallt. Riktigt varmt blir det sällan. Temperaturen i det här rummet kan däremot nå ansefliga höjder i juni och augusti. Då är det bra med en avkylning. När hösten kommer blir björkarna gula.

Tillsammans med sjön och skogen på andra sidan skapas ränder och fält i gult, blått, rött och orange på grönt som i en målning av Mark Rothko. Fönstret förvandlar landskapet till bild, eller till en scen där elever, från grundskolan en bit bort, plötsligt genar över gräsbacken, eller där en uteläst kollega knackar på fönstret. Solen dyker upp i vänstra hörnet och vandrar till det högra och gräsbacken är vit, så blir den brun och lindblomsgrön. Jag ser den aldrig högsommarmätt i grönska. Vid skolstart är den svedd och färglös. Just nu ser jag spår i snön.

Annalill Nilsson

UNIVERSITETSLEKTOR,
LÄRARE I VISUELL GESTALTNING
OCH KOMMUNIKATION, HDK STENEBY

Hallå där Karin Lidberg, central alumnsamordnare!

Nu är det snart två år sedan Göteborgs universitet satsade på en central alumnsamordnare med bland annat en universitetssammansatt databas.

Vad har satsningen gett?

– Bland annat kan vi på ett enkelt sätt se vad de över 8 200 registrerade alumnerna jobbar med och vilka arbetsgivare de har. Om jag exempelvis söker på var man hamnar om man läst biologi får jag fram att många finns vid Fiskeriverket och att flera har ledande positioner inom näringslivet. Sådan information kan vara till hjälp för en studievägledare eller någon som söker en gästföreläsare till en utbildning. Härmedagen ville en kollega på socialt arbete ha tag i en skolkurator och en person på Handelshögskolan ville få kontakt med en alumn på Volvo. Då är det enkelt att gå in och söka fram kontaktpuppgifter. Vi har

redan nu väldigt mycket information som kan komma universitetet och studenterna till godo.

Kan du läsa ut något mer om alumnerna från databasen?

– Av dem som registrerat sig bor 67 procent i regionen och 39 procent i kommunen. Det innebär att det finns gott om alumnerna i närområdet. Vi har även alumnerna i 43 olika länder med Storbritannien, Norge och Tyskland i topp – personer som kan vara viktiga i universitetets internationaliseringsarbete.

Vad får alumnerna ut av att registrera sig?

– De får nyhetsbrev, GU-spegeln och blir inbjudna till olika arrangemang, som den alumnsamordnare Humanistiska fakulteten anordnade nyligen. Då medverkade bland andra den nye hedersdoktorn Arne

Ruth. Många vill också ha kontakt med GU för att exempelvis gästföreläsa eller få tips på praktikanter. Förhoppningsvis skapas det också nätverk mellan alumnerna – till exempel om en alumn på Högskolan för Design och Konsthantverk vill ha tag i en alumn på Handelshögskolan vad gäller business design.

Vad gör ni mer?

– Bland annat stod Göteborgs universitet för den årliga nationella alumnsamordnaren 23–24 oktober, vilket var väldigt lyckat då cirka 75 deltagare som jobbar med alumnsamordnare samlades för att byta erfarenheter.

Vill du veta mer? Gå in på www.gu.se/alumn
För kontakt: alumn@gu.se

Skriv till GU Journalens insändarsida
e-post: gu-journalen@gu.se
Manusstopp: 26 jan

Hur svårt kan det vara?

Information på webben på engelska om undervisning och forskning inom Göteborgs universitet saknas på många håll. Den utländske forskare som söker sig till universitetet vill hitta information om den institution och de människor hon eller han ska arbeta med och information om den forskning som bedrivs inom institutionen. I vissa fall finns bara en telefonlista!

GÖTEBORGS UNIVERSITET har ambitionen att vara ett av de stora i Europa. Den forskning som sker här förväntas skapa genklang i den vetenskapliga världen utanför landets gränser och vi vill, eller snarare är beroende av, att internationella forskare kommer hit, liksom av att våra forskare kan verka utomlands.

Tack vare UB:s GUPEA finns förutsättningar att hitta publikationer, men vad som sker inom institutionerna och vem som arbetar där, kräver separat redovisning.

Information på webben på engelska om de olika institutionerna borde vara en självklarhet, men är i många fall undermålig. I Handlingsplan för det universitetsgemensamma internationaliseringsarbetet 2008–2012 står följande: »Relevant information på engelska för inkommande internationella studenter, gästforskare och – lärare samt övriga intressenter utan kunskaper i svenska ska finnas tillgänglig universitetets hemsidor senast med utgången av 2009 och kontinuerligt uppdateras.»

Hur svårt är det att beskriva vilken forskning som bedrivs på institutionen? Hur svårt är det att presentera institutionens forskare? Naturvetenskapliga fakulteten har ett flertal institutioner som kan stå modell för bra information på engelska.

Under hösten erbjuder sig informationsenheten att bekosta översättning. Kontakta fakultetsinformatören för närmare info.

Helena Åberg

INFORMATIONSENHETEN

Dags för nytänkande?

TEMPURA MUTANTUR, nos et mutantur in illis.”Tiderna förändras, och vi med dem.” Det skrev den engelske 1600-talsskalden J. Owen, vilket var väldigt framsynt. Det har hänt mycket sedan dess. Numera reser vi biljettlöst, vi gör bankärenden och handlar julklappar söker information på internet och publicerar oss i open access.

På en punkt är vi på GU dock hopplöst efter: det gäller de nya interaktiva mötesplatserna. Jag blir ledsen när jag tänker på hur många intellektuella diskussioner som inte blir av och hur mycket tid som läggs på att boka möten. Vem har inte varit med om att ringa eller skicka otaliga e-mejl fram och tillbaka för att boka ett möte? Varför är det så få som ifrågasätter och som envisas med att hålla fast vid sin papperskalender?

Vi lever i IT-eran men alla verkar inte anamma den fullt ut. Är det slentrian, rädsla eller okunskap som får oss att tveka? På min tidigare arbetsplats med flera tusen anställda i flera länder har jag sett hur praktiskt, effektivt och smart det fungerar. Sedan länge har vi på GU faktiskt de tekniska verktygen i form av elektroniska kalendrar och annat. Det gäller att ha ett öppet sinne och det fina i kråksången är att detta arbetssätt fungerar på Mac, pc och mobil.

Faktum är att vi har alla möjligheter. Min förhoppning är att många vill ta denna uppmaning och göra 2009 till det IT-smarta arbetssättets år!

Gustav Bertilsson Uleberg

Årsmöte SULF/Göteborg

Medlemmar i SULF/Göteborg kallas till årsmöte

Tisdagen den 27 januari, kl 16.15

Lokal: SULFs kansli, Karl Gustavsgatan 12 B

Dagordning se www.sulf.se

VÄLKOMNA

Martin Björkman
Ordförande

FOTO: JOHAN WINGBÖR

Peter Apell och Kjell Sedig i livlig lunchdiskussion.

En rikare lunch

Vi pratar ofta om hur mycket av vårt liv vi sover bort. Tänk efter, en ansemlig tid ägnar vi också åt att äta. Frukost, lunch och middag liksom nattmackan och alla andra tidpunkter under dagen vi stoppar i oss något extra.

MATEN ÄR SOM SÖMVEN: något väsentligt för att åtminstone leva vidare. Nu äter vi ju inte bara för det, utan en lunch kan vara något mer än både bukfylla och kulinarisk njutning. Men tänk på hur många gånger du går iväg med samma gamla gäng till samma gamla restaurang (i bästa fall) och äter samma gamla mat. Det är inte bara en vana utan en mycket stark social funktion, men jag tror det kan bli ännu bättre!

Jag minns ett stort bord, vita dukar, sönderkokta grönsaker, bambatantsliknande matronor och en fantastisk bordskonversation. Platsen är Residencia de Estudiantes i Madrid. Ett gästhem och en kulturinstitution för akademiker från alla världens hörn och ämnen, som gästar något av universiteten i Madrid. Tidigare ett elevhem där Salvador Dalí träffade Federico García Lorca och Luis Buñuel. Ett gästhem som på sin hemsida berättar om gäster som Einstein, Keynes, Gropius, Curie, Stravinsky, Le Corbusier, Bergson, Calder ... En värdig utmaning för Jonserefs herrgård.

DET VIKTIGASTE MED Residencia var som läsaren förstår inte själva övernattningen eller maten utan de spännande lunch- och middagsdiskussionerna man

deltog i, där det mest bestående jag bär med mig är perspektiven på ett givet samtalsämne utifrån olika vetenskaper och konst. Jag upplevde något liknande vid ett besök nyligen vid Haverford College i den lövskogsbjörlande utkanten av Philadelphia – vid samma bord olika fysiker, fransklärare, en antropolog och en internationaliseringsansvarig med italienska rötter. Nu behöver man inte åka så långt. Vid flera nya högskolor där jag varit aktiv träffas man lättare över ämnesgränserna under lunchen och har möjlighet att diskutera vår tids mantra om hållbar utveckling med både naturvetenskapliga, sociala och ekonomiska perspektiv på en och samma gång.

ÅTER TILL GÖTEBORG; här är vi så många experter inom till och med min egen smala nisch av fysik att lunchsnacket får sin naturliga begränsningsram. Visst har vi kul, visst har vi många olika nationaliteter och kulturer representerade och visst har vi intressanta samtalsämnen men i grunden saknar vi bredden av möjliga perspektiv. Jag har därför ett förslag: Den 5 februari har jag dukat upp en lättare lunch vid kl 12.30 i Villa Fridolin, Högåsplatsen 4. Jag skulle vilja äta lunch med en etnolog, finansekonom, statsvetare, värdforskare, geograf och någon från Holdingsfären! Skriv till apell@chalmers.se om du kommer. Smaklig måltid och först till kvarn!

Peter Apell
FYSIKER

KRÖNIKA

Så kollapsade universitetet i Italien

HUNDRATUSENTALS STUDENTER från hela Italien demonstrerar tillsammans med fackföreningsföreträdare på Roms gator, och belägrar parlamentet med provocerande skyltar som hånar utbildningsminister Mariastella Gelmini ("f.d. frisörskan") och själva premiärministern ("Berlusconi! Det är bara tack vare forskningen som du fick din hårtransplantation") samtidigt som samma scener utspelas i flera andra städer där man protesterar mot regeringens nedskärningar som drabbar landets universitet. Som så ofta i Italien är det budskap som sprids starkt politiskt laddat. Det berättar om en kulturfientlig konservativ koalition som lyckats komma till makten och som nu gör sitt bästa för att kväva de intellektuella krafterna. Men är det verkligen så?

I SJÄLVA VERKET HADE DE ITALIENSKA universitetens katastrofala ekonomiska situation avslöjats redan i början av 2007 av dåvarande utbildningsminister Fabio Mussi, en postkommunist i den kortlivade regering som bildats av Romano Prodi och som var den mest vänsterinriktade i Italien sedan 1950-talet. Mussi offentliggjorde att av landets 77 universitet hade de flesta ett sådant underskott i budgeten att de, enligt lagen, inte längre kunde driva sin verksamhet och att det belopp som staten borde ha skjutit till för att återbetala deras ackumulerade skulder kunde uppskattas till cirka 1 miljard euro, det vill säga 10 miljarder svenska kronor. Lika upprörande var att på de flesta lärosätena användes 98 procent av de disponibla medlen för att betala personalens löner, med endast smulor kvar för att täcka de övriga kostnaderna.

Det italienska universitetsväsendet befann sig alltså redan då i den terminala fasen av en lång serie sjukdomar som fått härja fritt under mer än femtio år utan att någon regering – inte Prodis vänsterkoalition heller – hade vågat ta itu med lärosätenas uppenbara missbruk av skattebetalarnas pengar. Hur har detta kunnat ske?

MED CIRKA 2 MILJONER STUDENTER och 150 000 lärare, får de italienska universiteterna årligen cirka 1 procent av landets BNP, ett belopp som inte skiljer sig alltför mycket från medelvärdet i OECD-länderna (1,3 procent), även om det understiger de skandinaviska ländernas siffror (cirka 2 procent), vilka är de högsta i Europa. Anomalierna visar sig först när man konstaterar att den av italienska staten beräknade medelkostnaden per helårsstudent, 40 000 kronor, överstigs till den grad att en del universitet uppger en kostnad på 130 000 kronor per helårsstudent! Anledningen är framför allt att man genom åren lavinartat ökat utbudet av tusentals kuriösa kurser, exempelvis "hundens och kattens välmående", med ytterst få registrerade studenter, att man i onödan grundat nya universitet på avlägsna orter i syfte att glädja lokalpolitiker och att man helt omotiverat startat utbildningar utomlands. Det första av Roms tre universitet står således för en egen utbildningslinje i företagsekonomi – med 8 registrerade studenter i Buenos Aires, där de italienska lärarna flyger regelbundet fram och tillbaka till Argentina för att undervisa. Seminarierna hålls dessutom i Patagonien!

De åtgärder som nu föreslås av den italienska regeringen är av den typ som finns i Sverige sedan decennier utan att någon

protesterar: avveckla oviktiga kurser med endast 2–3 studenter, premiera de lärosäten som visar bäst resultat och så vidare. Dessa besparingar drabbar inte, som så ofta i Sverige, humaniora utan riktar sig mest mot de samhälls- och naturvetenskapliga ämnen som står för de största omotiverade kostnaderna.

Enrico Tiozzo, docent

INSTITUTIONEN FÖR ROMANSKA SPRÅK

FOTO: JOHAN WINGSBORG